

Doživljaj roditeljske kompetentnosti majki djece u programu "Mala škola"

Malina, Silvija

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:278766>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Silvija Malina

**DOŽIVLJAJ RODITELJSKE
KOMPETENTNOSTI MAJKI DJECE U
PROGRAMU 'MALA ŠKOLA'**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

Silvija Malina

**DOŽIVLJAJ RODITELJSKE
KOMPETENTNOSTI MAJKI DJECE U
PROGRAMU 'MALA ŠKOLA'**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Eva Anđela Delale

Zagreb, 2019.

Sažetak

Cilj istraživanja bio je ispitati subjektivan doživljaj roditeljske kompetentnosti (roditeljske samoefikasnosti i zadovoljstva roditeljskom ulogom) majki djece u programu 'Mala škola', čija djeca nisu prethodno socijalizirana u vrtiću te polazeći od modela odrednica roditeljskog ponašanja Jaya Belskoga utvrditi doprinos obilježja majki, socijalne okoline te obilježja djeteta u objašnjavanju roditeljskog doživljaja kompetentnosti majki. Osim toga istražene su i razlike u doživljaju roditeljske kompetentnosti majki čija djeca nisu socijalizirana u vrtiću i majki djece koja su prethodnih godina socijalizirana u vrtiću, obuhvaćenih istraživanjem Jurić (2018). U istraživanju je sudjelovalo 106 majki djece čija su djeca polaznici 'Male škole' u okviru predškolskih skupina triju vrtića grada Zagreba. Korišteni su Upitnik samoprocjene kompetentnosti roditelja, Upitnik za ispitivanje općih psihopatoloških teškoća (CORE-OM), Upitnik o dječjem ponašanju – vrlo kratka forma (podljestvica negativne afektivnosti), a prikupljeni su i osnovni sociodemografski podaci. Majke se procjenjuju visoko efikasnim u roditeljskoj ulozi te u prosjeku izražavaju visoko zadovoljstvo ispunjavanjem roditeljske uloge. Provedbom hijerarhijske regresijske analize objašnjeno je ukupno 27% varijance kriterija roditeljske samoefikasnosti pri čemu su statistički značajni percipirana socijalna podrška te negativna afektivnost djeteta. Što majke doživljavaju višu razinu socijalne podrške i manju negativnu afektivnost njihova djeteta veći je majčin doživljaj roditeljske samoefikasnosti. Istim postupkom objašnjeno je 39% varijance zadovoljstva roditeljskom ulogom majki, pri čemu su značajni prediktori opće psihičko stanje majke i negativna afektivnost djeteta. Što su majke manje uznemirene i manja je negativna afektivnost njihovog djeteta iskazuju veće zadovoljstvo svojom roditeljskom ulogom. Majke djece koja su pohađala program 'Mala škola' osjećaju se efikasnijima u roditeljskoj ulozi od majki čija su djeca pohađala vrtić prethodnih godina dok u zadovoljstvu roditeljskom ulogom majki nisu utvrđene značajne razlike.

Ključne riječi: subjektivna roditeljska kompetentnost, roditeljska samoefikasnost, zadovoljstvo roditeljskom ulogom, odrednice roditeljskog ponašanja

Summary

The aim of this study was to investigate parental sense of competence (parental self-efficacy and parental satisfaction) in mothers of children attending 'Preschool' program who were not socialized in kindergarten, and guided by Belsky's model of determinants of parenting, determine the contribution of parental characteristics, social environment and the characteristics of the child in explaining the individual differences of parental sense of competence. There were also explored differences in parental sense of competence between mothers whose children were not socialized in kindergarten previously and mothers of children who were socialized in kindergarten in previous years (sample from Jurić's study in 2018). The current study included 106 mothers of children attending 'Preschool' program in preschool groups from three Zagreb's kindergartens. The instruments used were The Parenting Sense of Competence Scale, Clinical Outcomes in Routine Evaluation – Outcome Measure (CORE-OM), The Multidimensional Scale of Perceived Social Support and The Children's Behavior Questionnaire – Very Short Form (only Negative Affectivity subscale), as well as basic sociodemographic questions. Results showed that mothers report high levels of parental self-efficacy and on average, they express high satisfaction in parental role. Using hierarchical regression analysis, 27% of variance in maternal parental self-efficacy was explained and, social support and negative affectivity of the child were significant contributors. Mothers who perceive higher level of social support and whose children show less negative affectivity are more self-efficient as parents. By the same procedure, there was explained 39% of variance in maternal parental satisfaction and predictably significant variables were mother's psychological distress and negative affectivity of child. With the lower mother's psychological distress and negative affectivity of their child, the higher is parental satisfaction of mothers. Mothers of children attending the 'Preschool' program evaluated themselves more self-efficient in parental role compared to mothers whose children attended kindergarten in previous years. For parental satisfaction, there were no significant differences found between two observed samples.

Keywords: parental sense of competence, parental self-efficacy, parental satisfaction, determinants of parenting

Sadržaj

Uvod.....	2
<i>Doživljaj roditeljske kompetentnosti</i>	<i>2</i>
<i>Opće psihičko stanje roditelja</i>	<i>5</i>
<i>Socijalna podrška</i>	<i>6</i>
<i>Negativna afektivnost djeteta.....</i>	<i>8</i>
<i>Socijalizacija djeteta – obitelj/predškolska ustanova.....</i>	<i>10</i>
Cilj i problemi.....	12
Metoda.....	14
<i>Sudionici</i>	<i>14</i>
<i>Instrumenti.....</i>	<i>16</i>
<i>Postupak</i>	<i>19</i>
Rezultati	20
<i>Doprinos nekih odrednica roditeljskog ponašanja iz Belskyjeva modela objašnjenju roditeljske samoeфикаsnosti i zadovoljstva roditeljstvom.....</i>	<i>22</i>
Rasprava	26
<i>Doprinos općeg psihičkog stanja majki, percipirane socijalne podrške te negativne afektivnosti djeteta u predviđanju roditeljske samoeфикаsnosti</i>	<i>26</i>
<i>Doprinos općeg psihičkog stanja majki, percipirane socijalne podrške te negativne afektivnosti djeteta u predviđanju zadovoljstva roditeljskom ulogom.....</i>	<i>29</i>
<i>Razlike između majki djece u programu 'Mala škola' i majki vrtićke djece</i>	<i>31</i>
<i>Ograničenja i praktične implikacije istraživanja</i>	<i>32</i>
Zaključak	34
Literatura.....	35
Prilozi.....	40

Uvod

Doživljaj roditeljske kompetentnosti

Roditeljstvo je jedinstvena uloga, naizgled slična, a istovremeno potpuno različita za svakog roditelja, ali zasigurno najzahtjevnija i najizazovnija uloga odrasle dobi. Pojam roditeljstva izuzetno je složen konstrukt; što zbog širine samog područja koje roditeljstvo podrazumijeva; što zbog konstantnih promjena koje suvremeni pogledi na roditeljstvo uvode u sami proces roditeljstva. Čudina-Obradović i Obradović (2006) u definiranju pojma roditeljstva razlikuju doživljaj roditeljstva, roditeljsku brigu i skrb, roditeljske postupke, aktivnosti i ponašanje te roditeljski odgojni stil. Tranzicija u roditeljstvo dovodi do snažne promjene u načinu daljnjeg razvoja i djelovanja odraslog pojedinca (Maccoby, 1983, prema Delale, 2011) te se većina roditelja nebrojeno puta zapita kako biti dobar roditelj i kvalitetno obavljati roditeljsku ulogu.

Upravo subjektivan doživljaj roditeljstva ima važnu ulogu u formiranju cjelokupnog identiteta roditelja zbog značajnog utjecaja na odrastanje i razvojne rezultate djeteta (Bornstein i sur., 1998, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Arendell (2000) navodi da je za žene subjektivan osjećaj roditeljstva najvažniji izvor osobnog identiteta, čak značajniji od bračnog ili profesionalnog statusa. Doživljaj roditeljstva odnosi se na subjektivnu roditeljsku procjenu vlastite uspješnosti u ispunjavanju društveno zadanih normi roditeljstva te zadovoljstvo koje pojedinci doživljavaju u roditeljskoj ulozi (Čudina – Obradović i Obradović, 2006). Isto tako, važna je motivacijska odrednica roditeljstva, odnosno roditeljskog ponašanja. Sabatelli i Waldron (1995) smatraju kako subjektivni doživljaj roditeljstva obuhvaća tri dimenzije: osjećaj roditeljske kompetencije, zadovoljstvo roditeljstvom te stres i zahtjevnost roditeljske uloge. U ovome radu najviše pažnje ćemo posvetiti upravo osjećaju roditeljske kompetencije koji se u dosadašnjim istraživanjima pokazao značajnim prediktorom stvarne, ponašajne kompetentnosti majki (Teti i Gelfand, 1991; Sanders i Woolley, 2005).

Kao što je prethodno navedeno, roditeljska kompetentnost važna je komponenta uspješnog roditeljstva. Pojam roditeljske kompetentnosti još uvijek nije jednoznačno određen zbog poistovjećivanja sa srodnim pojmovima, tako da je potrebno razmotriti samo poimanje ovog konstrukta. Ipak, dosad je jasno definirano kako je roditeljska kompetentnost višedimenzionalan konstrukt koji obuhvaća različite komponente: ponašajnu, emocionalnu i kognitivnu (Coleman i Hildebrandt Karraker, 2000). Također, različiti autori suglasni su u tome da se konstrukt odnosi na vjerovanja pojedinca o vlastitim roditeljskim sposobnostima i vještinama, kao i na samoprocjene uspješnosti u roditeljskoj ulozi. Ljubetić (2007) u svojem

radu opisuje kako je kompetentan roditelj onaj koji sebe doživljava kao osobu koja ima kontrolu nad svojim roditeljstvom i odnosom s djetetom te se dobro osjeća kao roditelj. Također, ista autorica navodi kako kompetentno majčinstvo podrazumijeva odgovornost, samouvjerenost, zadovoljstvo roditeljstvom, roditeljski senzibilitet, vjeru u mogućnost utjecaja na dijete te spremnost za rješavanje problema. Potonje je bilo važno istaknuti s obzirom da ćemo se u ovome radu usmjeriti upravo na majčinski doživljaj roditeljske kompetentnosti. Neki od istraživača pojam roditeljske kompetentnosti zamjenjuju pojmom roditeljske samoeфикаsnosti (Johnston i Mash, 1989) koja se odnosi na percipiranu učinkovitost u roditeljskoj ulozi, odnosno koliko se roditelj osjeća kompetentnim za obavljanje roditeljske uloge. S obzirom na navedene nedosljednosti u definiranju i korištenju opisanih pojmova potrebno je razjasniti odnose između ovih konstrukata u kontekstu rada koji će biti prikazan. U daljnjem tekstu, pojam doživljaja roditeljske kompetentnosti upotrebljava se kao nadređeni pojam kojim su obuhvaćeni različiti aspekti majčinskog doživljaja uspješnosti u roditeljskoj ulozi.

Gibaud-Walston i Wandersman (1978) te Sanders i Woolley (2005) navode kako roditeljski doživljaj kompetentnosti obuhvaća roditeljsku procjenu učinkovitosti (samoeфикаsnosti) u ulozi roditelja i procjenu zadovoljstva ispunjavanjem roditeljske uloge. Upravo se pojam *samoeфикаsnost*, u najvećem broju studija koja istražuju ovaj problem, navodi kao jedna od glavnih odrednica roditeljske kompetentnosti. Coleman i Hildebrandt Karraker (2000) definiraju je kao roditeljsku samoprocjenu kompetencije u ulozi roditelja ili sposobnost pozitivnog utjecaja na ponašanje i razvoj vlastitog djeteta. I Sanders i Woolley (2005, prema Delale, 2011) dali su svoju definiciju samoeфикаsnosti navodeći kako se odnosi na "roditeljsko uvjerenje u njihove sposobnosti djelotvornoga provođenja različitih zadataka i zahtjeva roditeljstva". Procjene roditeljske samoeфикаsnosti najčešće se promatraju u okviru socijalno kognitivnih teorija učenja (Delale, 2011). Jedna od najpoznatijih je Bandurina socijalno kognitivna teorija učenja u kojoj je percepcija samoeфикаsnosti definirana kao vjerovanje u vlastite sposobnosti efikasnog djelovanja na događaje (Bandura, 1982). U kontekstu roditeljskog ponašanja, pod roditeljskom samoeфикаsnošću podrazumijevaju se vjerovanja roditelja o vlastitoj sposobnosti organiziranja i izvršavanja zadataka povezanih s roditeljskom ulogom. Bandurina (1982) je postavka kako će procjene samoeфикаsnosti; bez obzira na njihovu točnost; usmjeravati pojedinca da izbjegava aktivnosti za koje smatra da nadilaze njegove sposobnosti te da će se uključiti u aktivnosti za koje se smatra sposobnim. Mjere samoeфикаsnosti procjenjuju se na tri razine: opća ili globalna, u okviru određene domene te na specifičnom zadatku (Sanders i Woolley, 2005). Tako se opća samoeфикаsnost vezana uz roditeljstvo odnosi na sveukupno samopouzdanje unutar uloge roditelja te se smatra relativno

stabilnom osobinom (Coleman i Karraker, 2003; Teti i Gelfand, 1991). Samoefikasnost specifična za domenu roditeljstva usmjerava se na osjećaj kompetentnosti roditelja u ponašanjima kao što su učenje djeteta, pružanje ljubavi te komunikacija, dok je roditeljska samoefikasnost specifična za zadatak usmjerena na osjećaj kompetentnosti za konkretne zadatke u okviru odgoja (Teti i Gelfand, 1991).

Zadovoljstvo ispunjavanjem roditeljske uloge smatra se drugom važnom komponentom doživljaja roditeljske kompetentnosti. Ono predstavlja afektivnu dimenziju roditeljstva i prvenstveno se odnosi na zadovoljstvo samim sobom kao roditeljem, odnosno obuhvaća zadovoljstvo odnosom djeteta-roditelj, zadovoljstvo vlastitom uspješnošću kao roditelja i zadovoljstvo potporom bračnog partnera u roditeljskoj ulozi te zadovoljstvo ponašanjem samog djeteta (Sabatelli i Waldron, 1995). Rezultati istraživanja koja su se dominantno bavila zadovoljstvom majki (Belenky, Bond i Weinstock, 1997; Young, Karraker i Cottrell, 2006) utvrdila su kako je zadovoljstvo roditeljstvom važan korelat kvalitete roditeljstva. Osim toga, zadovoljstvo roditeljstvom povezano je i s osjećajem samoefikasnosti. Prema Bandurinoj (1997) socijalno – kognitivnoj teoriji učenja, pojedinci se uključuju u aktivnosti u kojima su efikasni te mogu postići zadovoljstvo nastavljanjem iste aktivnosti. Stoga, roditelji koji se procjenjuju efikasnim u roditeljskoj ulozi osjećaju i veće uživanje u procesu roditeljstva.

Prema dosad navedenim činjenicama, može se zaključiti o važnosti uloge roditeljske kompetentnosti u sveukupnoj uspješnosti roditeljskog procesa. U prilog tome govore i brojna istraživanja kojima se potvrđuje značajnost navedenog konstrukta. Najvažnije od svega je da ta značajnost nije utvrđena samo na teorijskoj razini, već su značajni rezultati dobiveni i u utvrđivanju povezanosti sa stvarnom, ponašajnom kompetentnosti roditelja, kao što je navedeno već ranije u tekstu. Tako su istraživanja utvrdila kako je percipirana samoefikasnost majki značajan korelat njezine stvarne kompetentnosti i ponašanja, neovisno o djetetovom temperamentu (Teti i Gelfand, 1991; Sanders i Woolley, 2005) i bračnoj podršci (Teti i Gelfand, 1991). Istraživanjima je također utvrđeno kako su roditelji s nerealnom slikom vlastite efikasnosti u ulozi roditelja manje djelotvorni u sposobnosti socijaliziranja svoje djece (Grusec i Ungerer, 2002). Osim sa roditeljskom samoefikasnošću, utvrđena je stvarna povezanost kompetentnosti i sa zadovoljstvom roditeljstvom (Hudson, Elek i Fleck, 2001), depresijom majke, razinom stresa te psihičkim zdravljem roditelja (Kwok i Wong, 2000).

Iz sadržaja istraživanja možemo uočiti kako postoje brojni činitelji koji su povezani s doživljajem roditeljstva. Ipak; s obzirom na njihovu varijabilnost; teško je jednoznačno utvrditi njihov doprinos roditeljskom ponašanju. Jay Belsky (1984) je prvi autor

koji je ponudio sveobuhvatni model odrednica roditeljskog ponašanja nazvavši ga Procesni model determinanti roditeljskog ponašanja te je njime pokušao objasniti individualne razlike u roditeljskom funkcioniranju. Baveći se pitanjima o roditeljskom ponašanju, Belsky (1984) je došao do tri glavne skupine činitelja koji utječu na njega, a to su: individualne osobine roditelja (spol roditelja, osobine ličnosti, razvojna povijest koja se odnosi na njihove odnose s vlastitim roditeljima, njihova znanja i uvjerenja o dječjem razvoju i roditeljskom ponašanju), karakteristike djeteta (spol, dob i sposobnosti djeteta) te kontekstualni činitelji (najvažnijim smatra bračni odnos, socijalnu mrežu i radno mjesto roditelja koji ovisno o situaciji mogu biti izvor stresa ili podrške za roditelje) i posljedice (rezultati roditeljstva koji se očituju u razvoju djeteta u različitim aspektima). U modelu Martinove i Colbertove (1997), uz već navedene odrednice, važnima su se pokazali još i socioekonomski status (obrazovanje roditelja, prihodi, zaposlenost) te struktura obitelji (ukupan broj članova, broj djece, redoslijed rođenja). Važno je istaknuti kako Belsky pretpostavlja da sve tri kategorije odrednica ne pridonose jednako objašnjavanju roditeljskog ponašanja. Najveću važnost pridaje upravo individualnim obilježjima roditelja zbog njihova izravnog i neizravnog utjecaja na roditeljsko ponašanje, odnosno obuhvaćaju i širi kontekst u kojem se odvija odnos roditelj – dijete. Ipak, kako bi ukupno roditeljsko ponašanje bilo dobro funkcionirajuće, potrebno je da sve tri navedene kategorije odrednica budu međusobno podržavajuće (Belsky, 1984; prema Delale, 2011).

U ovom istraživanju obuhvatiti ćemo neke od odrednica iz sve tri kategorije Belskyjeva modela te istražiti njegovu pretpostavku o najvećem doprinosu individualnih obilježja roditelja u roditeljskom ponašanju nakon kojih slijede obilježja konteksta te obilježja djeteta. Također ćemo ispitati zajednički doprinos svih kategorija kako bismo prikazali njihov kumulativni učinak na doživljaj roditeljske kompetentnosti majki, što je često izostavljeno u dosadašnjim istraživanjima koja se većinom usmjeravaju na pojedinačne učinke svake od kategorija.

Opće psihičko stanje roditelja

Belsky (1984, prema Jurić, 2018) pretpostavlja kako psihološki stabilna i zdrava osoba ima najbolje predispozicije djelotvorno odgovoriti na zahtjeve roditeljstva. U kontekstu ovoga rada, opće psihičko stanje roditelja nalazi se u kategoriji individualnih obilježja roditelja kojima Belsky (1984) pridaje najveću važnost u utjecaju koji imaju na roditeljsku ulogu.

U ovom istraživanju, opće psihičko stanje roditelja definirano je kao obilježje roditelja koje se odnosi na pojavnost općih psihopatoloških poteškoća, neovisno o etiologiji njihova nastanka. Također, važno je napomenuti kako se ne odnosi ni na jedan specifičan

poremećaj iako zahvaća neugodna emocionalna stanja iz depresivnog i anksioznog okvira s obzirom na to da gotovo svi psihički poremećaji kao dio svoje simptomatologije sadrže smetnje iz navedenog spektra (Jokić-Begić, Lauri Korajlija, Jurin i Evans, 2014).

Pojava različitih emocionalnih stanja kod roditelja sastavni je dio odgoja svakog djeteta. Neugodne emocije kao što su tjeskoba, tuga, strah i ljutnja mogu se javljati u okviru uobičajenih varijacija raspoloženja, no mogu biti i pokazatelji ozbiljnijih psihičkih smetnji i poremećaja (Jokić-Begić i sur., 2014). Bandurina (1982) postavka o izvorima samoeфикаsnosti može predstavljati model za interpretaciju odnosa između neugodnih emocionalnih stanja i roditeljskog doživljaja kompetentnosti, odnosno samoeфикаsnosti. Tako emocionalna pobuđenost i raspoloženje mogu biti značajan činitelj u procjeni samoeфикаsnosti na način da pozitivna raspoloženja povećavaju percipiranu samoeфикаsnost dok je negativna raspoloženja umanjuju (Bandura, 1994). Kao rezultat navedenoga, roditelji koji doživljavaju više neugodnih emocija te su pretjerano emocionalno pobuđeni mogu iskazivati poteškoće u djelotvornom ispunjavanju roditeljskih zadataka. Depresivnost je jedna od dobro istraženih varijabli povezanih s kvalitetom roditeljstva. Depresivnost roditelja pokazala se kao rizičan činitelj za uspješno roditeljstvo (Berg-Nielsen, Vikan i Dahl, 2002), odnosno majke kod kojih je utvrđena viša razina depresivnosti i anksioznosti izvještavaju o manjoj samoeфикаsnosti u roditeljskoj ulozi (Teti i Gelfand, 1991; Knoche, Givenes i Sheridan, 2007) kao i o nižem zadovoljstvu istom (Rogers i Matthews, 2004). Također, depresivnost je potencijalna predispozicija za nisku samoeфикаsnost zbog selektivne aktivacije sjećanja na neuspjeh u prošlim aktivnostima (Bandura, 1989, prema Jurić, 2018.). Podaci prikupljeni istraživanjima na nekliničkom uzorku ukazuju na to da je općenita psihološka dobrobit roditelja povezana s podržavajućim i zdravim roditeljstvom, usmjerenim na rast i razvoj (Belsky i Barends, 2002), no ako psihopatološki simptomi dosežu klinički značajne granice za očekivati je kako će uzrokovati značajne teškoće u različitim područjima funkcioniranja pojedinca pa tako i u roditeljstvu.

U ovom istraživanju usmjeriti ćemo se na ispitivanje mogućnosti predikcije roditeljske samoeфикаsnosti i zadovoljstva roditeljskom ulogom općim psihičkim stanjem majki djece u programu 'Mala škola' s obzirom na to da je navedena ciljna skupina relativno zanemarena u dosadašnjim istraživanjima koja su većinom obuhvaćala majke djece dojenačkog i adolescentskog uzrasta.

Socijalna podrška

Socijalna podrška široko je konceptualiziran konstrukt koji se odnosi na bilo koji proces putem kojeg socijalni odnosi mogu djelovati na tjelesno i/ili psihičko zdravlje pojedinca

(Cohen, Gottlieb i Underwood, 2000). U tom kontekstu podrazumijeva dostupnost izvora u socijalnoj okolini koji pojedincu pružaju podršku u svakodnevnom životu; posebno u kriznim situacijama; čime pridonosi očuvanju osobne dobrobiti. Sarafino (2002) pojašnjava pojam socijalne podrške definirajući je kroz emocionalnu, materijalnu (instrumentalnu) te savjetodavnu podršku. Emocionalna podrška pritom podrazumijeva izraze brige, moralne potpore i empatije za drugu osobu; materijalna ili instrumentalna podrška odnosi se na izravno pružanje pomoći drugoj osobi u vidu materijalnih dobara (npr. financijska pomoć, pomoć u kućanstvu), dok savjetodavna podrška uključuje davanje savjeta, mišljenja i povratnih informacija relevantnih za rješavanje trenutnih poteškoća osobe kojoj je podrška namjenjena.

Brojni modeli govore o mehanizmu djelovanja socijalne podrške, no dva su se modela ipak pokazala najreprezentativnijim (Cohen i Wills, 1985). Prvi model pretpostavlja kako socijalna podrška djeluje samo u prisutnosti stresa. Ovdje je utjecaj socijalne podrške neizravan, odnosno ona djeluje kao resurs koji smanjuje štetno djelovanje stresa te pomaže u suočavanju s njime. Drugi model pretpostavlja opće pozitivno djelovanje socijalne podrške na pojedinca, neovisno o prisutnosti stresa. On u obzir uzima brojnost i raširenost socijalnih mreža koje omogućuju osobi doživljavanje pozitivnih iskustava (Cohen i Wills, 1985, prema Jurić 2018).

Zbog navedenih činjenica možemo pretpostaviti o važnosti uloge koju socijalna podrška ima i u roditeljstvu. U kontekstu roditeljstva, svrha socijalne podrške je jačanje kompetentnosti roditelja kako bi djetetu pružio optimalne uvjete za razvoj njegovih potencijala (Pećnik, 2013) te djeluje kao zaštitni čimbenik protiv stresa. Prema modelu Belskog (1984), glavni izvori stresa i podrške kod roditelja su bračni odnos, obilježja posla te socijalna mreža. Isti autor glavnim izvorom podrške roditeljima navodi pozitivni bračni odnos s obzirom da podržavajući bračni odnosi podrazumijevaju podjednako ulaganje i trud svakog od roditelja što je vjerojatno osnova izražavanja više razine zadovoljstva roditeljstvom. U prilog tome govori i istraživanje koje su proveli Sevigny i Loutzenhiser (2010) gdje je utvrđena povezanost općeg samopoštovanja, opće samoeфикаsnosti i bračnog funkcioniranja s procjenom roditeljske kompetentnosti. Iako su brojna istraživanja utvrdila kako je bračna potpora značajan korelat kvalitetnog roditeljstva (Simons, Beaman, Conger i Chao, 1993; Simons i Johnson, 1996), dio istraživanja nije potvrdio pretpostavku o bračnom zadovoljstvu kao prediktoru roditeljskog zadovoljstva (Kurdek, 1998) i roditeljske kompetentnosti (Donenberg i Baker, 1993). Stoga, moguće je pretpostaviti kako je i šira socijalna okolina (prijatelji, rodbina, institucije...) povezana s psihološkom dobrobiti roditelja. Taub i suradnici (2005) naglasili su važnost podrške šire okoline osobito u situacijama nedovoljne podrške uže okoline. Ovdje se možemo

osvrnuti i na doprinos socijalne podrške roditeljskoj samoeфикаsnosti kroz Bandurinu (1982) teoriju samoeфикаsnosti koja pretpostavlja kako podrška drugih osoba u obliku pozitivnih poruka o vlastitom roditeljstvu može pozitivno utjecati na vlastitu percepciju roditeljske učinkovitosti. Također, opažanje drugih roditelja koji su dio naše socijalne mreže može utjecati na oblikovanje osobnih očekivanja o vlastitoj izvedbi, ali i djelovati kao modeli vlastitog roditeljskog ponašanja (Teti i Gelfand, 1991).

Brojna istraživanja potvrdila su kako je socijalna podrška pozitivno povezana s razinom percipirane roditeljske samoeфикаsnosti i zadovoljstva roditeljstvom (MacPhee, Fritz i Miller-Heyl, 1996; Marshall, 2001). Jones i suradnici (2009) također su utvrdili kako je socijalna podrška osobito važna u stresnim situacijama gdje su se mogućnost kontrolabilnosti situacije i visoka socijalna podrška pokazale uspješnim prediktorom više roditeljske samoeфикаsnosti majki nedonoščadi. Ipak, postoje i istraživanja koja nisu utvrdila pozitivnu povezanost navedenih konstrukata. Milić i Babić (2013) na uzorku roditelja predškolske djece s teškoćama u razvoju nisu potvrdile uspješnost predviđanja roditeljske samoeфикаsnosti i zadovoljstva roditeljstvom objašnjavajući ih socijalnom podrškom. Iako rezultati istraživanja nisu u potpunosti dosljedna u predviđanju doživljaja roditeljske kompetentnosti konstruktom socijalne podrške, treba uzeti u obzir različitost uzoraka na kojima su provedena. U većini istraživanja sudionici su bili roditelji djece dojenačke dobi, kao što je to bio slučaj i kod istraživanja općeg psihičkog stanja roditelja. U ovom istraživanju provjeriti ćemo može li socijalna podrška uspješno predvidjeti roditeljsku samoeфикаsnost i zadovoljstvo roditeljstvom majki djece predškolske dobi u programu 'Mala škola' te time omogućiti bolji uvid u odnose navedenih konstrukata.

Negativna afektivnost djeteta

Emocionalna regulacija važna je komponenta uspješne emocionalne prilagodbe svakog pojedinca. Ona omogućava osobi uskladiti izražavanje vlastitih emocija sa zahtjevima okoline te ih iskazivati na društveno prihvatljiv i adaptivan način. Emocionalna regulacija uključuje procese pomoću kojih pojedinci utječu na to koje će emocije doživjeti, kada će ih doživjeti i kako će ih izraziti (Gross, 1998). U studijama je znatno više zastupljena negativna emocionalnost kao predmet istraživanja s obzirom na negativan utjecaj koji ima na sveukupnost funkcioniranja pojedinca. Upravo se negativna emocionalnost pokazala jednom od karakteristika djeteta kojom se može uspješno predvidjeti doživljaj roditeljske kompetentnosti. Zbog te činjenice, negativna afektivnost djeteta biti će također odrednica modela determinanti roditeljskog ponašanja Belskoga (1984) koja će biti obuhvaćena ovim istraživanjem.

U okviru teorije temperamenta autorice Rothbart (1989), negativna afektivnost djeteta smatra se jednom od tri široke dimenzije temperamenta (uz pozitivnu afektivnost i samokontrolu); i definirana je kao tuga, strah, ljutnja/frustracija te smanjena mogućnost umirivanja. Ista autorica definira temperament kao konstitucionalno utemeljene individualne razlike u reaktivnosti i samoregulaciji koje su opažene u području emocionalnosti, motoričke aktivnosti i pažnje; odnosno jednostavnije; temperamentom se smatraju urođene tendencije djeteta u doživljavanju i izražavanju određenih vrsta emocija.

Upravo je temperament karakteristika djeteta koja je u kontekstu roditeljstva najčešći predmet istraživanja. Smatra se kako temperament manje ili više otežava odgoj te oblikuje količinu i kvalitetu roditeljske brige koju djeca primaju. Navedeno se očituje u istraživanjima roditeljskog doživljaja kompetentnosti kod roditelja djece čiji je temperament u dojenačkoj dobi operacionaliziran kao teški. Ova djeca opisuju se kao sklona negativnoj emocionalnoj izražajnosti, niskoj prilagodljivosti, visokoj aktivnosti te niskoj emocionalnoj regulaciji (Chess i Thomas, 1989, prema Stright, Gallagher i Kelley, 2008). Belsky (1984) navodi kako teški temperament može narušiti uspješno roditeljstvo na način da postavlja dodatne napore pred roditelje s kojima se pojedini roditelji nisu u mogućnosti nositi. Istraživanja pokazuju dosljednost u rezultatima pozitivne povezanosti teškog temperamenta i niže roditeljske samoefikasnosti kod majki, kao i doživljaja roditeljske kompetentnosti. Tako Verhage i sur. (2013) pretpostavljaju da teški temperament dojenčeta može djelovati kao povratna informacija o negativnoj izvedbi roditelja, odnosno roditelji se mogu smatrati neuspješnima u brizi za vlastito dijete. Npr., dojenčad s povišenom negativnom emocionalnosti mogu uzrokovati pretjerano reagiranje roditelja i smanjenje u roditeljskoj samoefikasnosti tijekom vremena. Ovaj utjecaj se pokazao posebno izraženim kod roditelja s nedostatno razvijenim roditeljskim vještinama (Leerkes i Crockenberg, 2002). Navedena istraživanja idu u prilog pretpostavki kako je negativnu emocionalnost opravdano navoditi kao ključnu odrednicu temperamenta. Važnost ove dimenzije potvrdilo je i istraživanje koje su u svrhu proširivanja spoznaja o povezanosti dječjeg temperamenta i roditeljske samoefikasnosti proveli Coleman i Hildebrandt-Karraker (2000). U svom istraživanju ispitivali su povezanost svih triju dimenzija temperamenta: aktivnosti, emocionalnosti i socijabilnosti djece školske dobi s roditeljskom samoefikasnosti. Istraživanjem je utvrđeno kako je dimenzija emocionalnosti naj snažnije povezana s roditeljskom samoefikasnosti – majke emocionalno reaktivnije djece izražavale su nižu roditeljsku samoefikasnost. Osim toga, utvrđeno je da je emocionalnost djeteta i značajan prediktor zadovoljstva roditeljskom ulogom.

Dakle, istraživanja dosljedno potvrđuju negativnu povezanost negativne emocionalnosti i roditeljske kompetentnosti. Većina dosadašnjih istraživanja kao sudionike su obuhvatila majke djece dojenačke dobi zbog čega su relativno zanemarene majke ostalih dobnih skupina djece. Upravo zbog toga, ovim ćemo istraživanjem obuhvatiti majke djece predškolske dobi u programu 'Mala škola'. Time ćemo pokušati dobiti bolji uvid u rezultate na različitim skupinama sudionika te potencijalno povećati razumijevanje odnosa roditeljske kompetentnosti i negativne afektivnosti djeteta.

Socijalizacija djeteta – obitelj/predškolska ustanova

Iz dosadašnjih navoda može se zaključiti kako je roditeljstvo izuzetno zahtjevan i odgovoran proces za sve svoje sudionike. Klarin (2006) navodi kako je roditeljstvo najizazovniji i najkompleksniji zadatak odrasle dobi koji obuhvaća niz procesa koji se sastoje od zadataka, uloga, pravila, komunikacije i međuljudskih odnosa koje odrasli ostvaruju u kontaktu sa svojim djetetom. Ono što ga čini kompleksnim je činjenica kako roditeljstvo više nije samo generacijsko prenošenje naučenih odgojnih metoda, već iste danas uključuju značajne promjene i prilagodbu okolnostima u kojima se odvijaju (Maleš, 2011). Shodno tome, od suvremenog roditelja se očekuje da poznaje značajke djetetova razvoja, primjenjuje odgovarajuće odgojne postupke, poznaje mogućnosti koje se u društvu pružaju za odgoj i obrazovanje djece te je između tih mogućnosti u stanju odabrati najbolje za svoje dijete (Kušević, 2009). Uvjet uspješnog obiteljskog odgoja je psihička, socijalna i moralna zrelost roditelja te osjećaj za potrebe djeteta i uvažavanje njegovih potreba.

Zašto je sve navedeno od izuzetne važnosti za optimalan razvoj i rast djeteta? U prirodnim životnim uvjetima, upravo se u obitelji usvajaju primjereni oblici ponašanja u različitim područjima života i time započinje proces socijalizacije. Socijalizacija je glavni put prijenosa kulture tijekom vremena i između generacija te pojedincima omogućuje da razviju svoje mogućnosti, da uče i da se prilagođavaju (Giddens, 2007.). Socijalna iskustva u prvih pet, šest godina djetetova života stvaraju temelje na kojima počivaju svi budući odnosi, a upravo su roditelji osnovni izvor informacija. Unutar obitelji dijete stječe prva znanja i iskustva, obitelj naj snažnije utječe na formiranje djetetove osobnosti i karaktera, a vrijednosti stečene u obitelji najčešće ostaju za cijeli život (Vukasović, 1994). Dakle u obitelji dijete upoznaje druge ljude, uspostavlja prve kontakte, razvija socijalne stavove, formira navike za rad, red i društveno ponašanje, a roditelj je djetetu osnovni model po kojemu dijete oblikuje svoje ponašanje na temelju toga kako se odrasli odnose prema svojoj okolini. Obiteljski odgoj se smatra najvažnijim u razvoju djeteta jer odgojno djelovanje obitelji nije moguće u potpunosti ostvariti

нити nadomjestiti niti jednom drugom institucijom, već one mogu djelovati jedino kao dopuna obiteljskom odgoju (Petrović-Sočo, 2007).

Istraživanjima je utvrđeno kako je utjecaj obitelji na socijalizaciju djeteta najizraženiji u predškolsko i mlađe školsko doba. U ranom djetinjstvu majka je najčešće najvažnija osoba djetetu. O njezinoj ulozi, brizi, njezi i ljubavi od najranije dobi djetetova života ovisiti će formiranje buduće osobnosti, tjelesno i duševno zdravlje djeteta. Kada majka ne obavlja dobro i odgovorno svoje roditeljske zadatke, mogu se pojaviti negativne posljedice po dijete. Dio roditelja pokazuje nedostatak potrebnih znanja i sposobnosti za odgoj djeteta. Društvo im povjerava odgojne zadatke, ali se nedovoljno brine o njihovoj spremnosti za roditeljstvo. Stoga bi društvo u većoj mjeri trebalo osigurati potporu roditeljstvu u obliku institucija, programa i akcija koje će kontinuirano osiguravati informativnu i stručnu potporu roditeljstvu, omogućavati edukaciju te osiguravati mogućnost stjecanja specifičnih roditeljskih znanja i vještina (Zeman, 2013).

Predškolske ustanove su mjesto gdje bi svaki roditelj trebao moći dobiti potrebnu stručnu pomoć, informacije i savjetovanje za sebe i svoje dijete. Osnovni preduvjet za to je da su te ustanove 'u koraku s vremenom', odnosno da i same zadovoljavaju potrebne obrazovne standarde i zahtjeve današnjice u postupanju s djecom. Pritom je važno da stručni suradnici (odgojitelji, pedagozi, psiholozi...) budu kompetentni kako bi stručne kompetencije mogli prenijeti roditeljima. S druge strane, roditelji trebaju biti otvoreni u prihvatanju pomoći bez osjećaja da ih se osuđuje ili smatra lošim roditeljima. Na taj način stvara se partnerstvo obitelji i odgajatelja u vrtiću. U tom procesu najvažnija je otvorena komunikacija obitelji i odgajatelja te usmjerenost na maksimalnu dobrobit djeteta međusobnom suradnjom.

U ovom će se radu ispitati razlike između doživljaja kompetentnosti i zadovoljstva roditeljskom ulogom majki djece socijalizirane isključivo u obitelji i djece socijalizirane u vrtićima. Većina istraživanja koja problematiziraju pitanje ovih skupina usmjerena je na ispitivanje različitosti djece u raznim domenama, dok o razlikama između roditelja nismo uspjeli pronaći istovjetna istraživanja, stoga će ovaj rad biti usmjeren upravo na utvrđivanje razlika između navedenih skupina majki.

Pozitivan subjektivni doživljaj roditeljske kompetentnosti preduvjet je za kvalitetno roditeljstvo i dobre razvojne ishode djeteta. Prethodna istraživanja temeljena na procesnom modelu Belskoga potvrdila su značajnost nekih odrednica roditeljskog ponašanja, ali je u većini tih istraživanja ispitivan pojedinačni doprinos svake odrednice, a zanemaren je kumulativni učinak odrednica zajedno. Osim toga, većina istraživanja kao ciljni uzorak imala je majke djece dojenačke dobi dok su skupine drugih uzrasta zanemarene što onemogućuje

generalizaciju rezultata. Stoga je cilj ovoga istraživanja prikupiti spoznaje o doživljaju roditeljske kompetentnosti na uzorku majki djece predškolskog uzrasta u programu 'Mala škola'; koja nisu socijalizirana u vrtiću; te dobiti bolji uvid u doživljaj roditeljstva majki. Pri tome subjektivni doživljaj roditeljstva operacionaliziran je kao roditeljska samoeфикаsnost te zadovoljstvo roditeljskom ulogom, a odrednice Belskyjeva modela koje će se ispitivati su opće psihičko stanje majke, percipirana socijalna podrška te negativna afektivnost djeteta. Rezultati istraživanja mogli bi se primijeniti radu s roditeljima, kao rane intervencije kojima bi se mogle prepoznati rizične skupine roditelja te prevenirati potencijalni rizični ishodi vezani uz roditeljstvo i samo dijete.

Cilj i problemi

Cilj istraživanja je ispitati mogu li se individualne razlike u osjećaju roditeljske kompetentnosti operacionalizirane kao samoeфикаsnost i zadovoljstvo roditeljstvom; predvidjeti obilježjima majki (opće psihičko stanje), kontekstualnim izvorima podrške i stresa (percipirana socijalna podrška) te nekim obilježjima djeteta (negativna afektivnost djeteta). Također, vođeni Belskyjevim modelom (1984) ispitati ćemo doprinos navedenih odrednica u objašnjenju roditeljske kompetentnosti te na kraju provesti usporedbe rezultata navedenih odrednica kod majki djece bez vrtićke socijalizacije prije polaska u školu s rezultatima majki djece koja su ranije socijalizirana u vrtićima.

U skladu s navedenim postavljene su sljedeći problemi i hipoteze:

Problem 1: Utvrditi razinu izraženosti roditeljske samoeфикаsnosti i zadovoljstva roditeljstvom majki djece koja pohađaju program 'Mala škola'.

Hipoteza 1: Majke djece koja pohađaju program 'Mala škola' procjenjuju se visoko s obzirom na samoeфикаsnost u roditeljskoj ulozi te iskazuju visoko zadovoljstvo ispunjavanjem roditeljske uloge.

Problem 2: Utvrditi može li se i u kojoj mjeri predvidjeti roditeljska samoeфикаsnost majki djece u programu 'Mala škola' općim psihičkim stanjem majki, percipiranom socijalnom podrškom te negativnom afektivnošću djeteta.

Hipoteza 2: Opće psihičko stanje majki, percipirana socijalna podrška i negativna afektivnost djeteta značajni su prediktori samoeфикаsnosti u roditeljskoj ulozi majki djece u programu 'Mala škola'. Lošije opće psihičko stanje majki, manja percipirana socijalna podrška te izraženija negativna afektivnost djeteta uspješno će predvidjeti nižu majčinu samoeфикаsnost u roditeljskoj ulozi.

Problem 3: Utvrditi može li se i u kojoj mjeri predvidjeti zadovoljstvo ispunjavanjem roditeljske uloge majki djece u programu 'Mala škola' općim psihičkim stanjem majki, percipiranom socijalnom podrškom te negativnom afektivnošću djeteta.

Hipoteza 3: Opće psihičko stanje majki, percipirana socijalna podrška i negativna afektivnost djeteta značajni su prediktori zadovoljstva ispunjavanjem roditeljske uloge majki djece u programu 'Mala škola'. Lošije opće psihičko stanje majki, manja percipirana socijalna podrška te izraženija negativna afektivnost djeteta uspješno će predvidjeti niže zadovoljstvo ispunjavanjem roditeljske uloge.

Problem 4: Ispitati razlike u doživljaju roditeljske samoeфикаsnosti i zadovoljstva roditeljskom ulogom između majki djece socijalizirane u vrtiću i majki djece koja su pohađala samo program 'Mala škola'.

Hipoteza 4: Postoji statistički značajna razlika u doživljaju roditeljske samoeфикаsnosti i zadovoljstva roditeljskom ulogom između majki djece socijalizirane u vrtiću i majki djece koja su pohađala samo program 'Mala škola' na način da su majke djece socijalizirane u vrtićima ефикаsnije i zadovoljnije u roditeljskoj ulozi.

Metoda

Sudionici

U ispitivanju je sudjelovalo 112 roditelja čija djeca pohađaju predškolski program 'Mala škola' u vrtićima Grada Zagreba. Uzorak je odabran na prigodan način s obzirom da sve predškolske ustanove nemaju zasebno izdvojen program 'Mala škola'. Očevi su izostavljeni iz analize zbog malog broja prikupljenih podataka na muškom uzorku (ukupno 5 očeva) te mogućnosti postojanja spolnih razlika u doživljaju roditeljske kompetentnosti u odnosu na majke na što upućuju dosadašnja istraživanja (Johnston i Mash, 1989; Hudson i sur., 2001). Kod jedne sudionice utvrđen je nevaljano ispunjen upitnik zbog čega ju je također bilo potrebno izostaviti iz analize. U završnoj analizi zadržani su podaci prikupljeni na uzorku 106 majki.

Prosječna dob majki iznosila je 35.66 godina, a varira u rasponu od 23 do 47 godina. U uzorku je najviše majki s troje djece (35.8%) pri čemu je omjer muške i ženske djece u uzorku podjednak (55.7% ženske djece), a prosječna starost djece je 6.5 godina. Također je ciljno dijete o kojemu se izvještavalo u najvećem broju slučajeva bilo prvorodeno (32.1%), a nakon toga drugo po redoslijedu rođenja (28.3%). Većina sudionica živi u cjelovitim obiteljima (91.5%), 7.5% njih nalazi se u izvanbračnoj zajednici, dok je jedna sudionica samica. U obrazovnoj strukturi majki prevladava srednji stupanj naobrazbe (78.3%), a trećina majki u uzorku ima status roditelja odgajatelja (31.3%) što je ujedno i najzastupljenija kategorija radnog statusa sudionica. Svoj obiteljski prihod sudionice procjenjuju u najvećem broju prosječnim (84%), njih 8.5% smatraju prihode ispodprosječnim, a 6.6% nadprosječnim. Ostatak sociodemografskih obilježja uzorka prikazana su u tablici 1.

Tablica 1. Sociodemografska obilježja uzorka

		N	%
Trenutni radni status sudionica	zaposlena	23	21.7
	nezaposlena	13	12.3
	kućanica	12	11.3
	porodiljni ili roditeljski dopust	24	22.6
	roditelj odgajatelj	33	31.1
	mirovina	1	.9
Radni status partnera	zaposlen	94	88.7
	nezaposlen	7	6.6
	u mirovini	2	1.9
	samozaposlen	3	2.8
Stupanj obrazovanja sudionica	završena osnovna škola	10	9.4
	završena srednja škola	83	78.3
	završena viša škola/fakultet	13	12.3
Stupanj obrazovanja partnera	bez osnovne škole	2	1.9
	završena osnovna škola	6	5.7
	završena srednja škola	84	79.2
	završena viša škola/fakultet	13	12.3
Ukupan broj djece u obitelji	jedno	8	7.5
	dvoje	27	25.5
	troje	38	35.8
	četvero	24	22.6
	petero	8	7.5
	šestero	1	.9
Ukupan broj članova kućanstva	troje	4	3.8
	četvero	23	21.7
	petero	38	35.8
	šestero	31	29.2
	sedmero	8	7.5
	osmero	1	.9
	desetero	1	.9
Redoslijed rođenja ciljnog djeteta	prvo	34	32.1
	drugo	30	28.3
	treće	26	24.5
	četvrto	13	12.3
	peto	2	1.9
	šesto	1	.9
Dob ciljnog djeteta	6 godina	47	44.3
	6,5 godina	16	15.1
	7 godina	43	40.6

Pri formiranju željenog uzorka za istraživanje postavljen je uvjet kako sudionice istraživanja moraju biti majke čija djeca nisu kontinuirano socijalizirana u vrtićima tijekom prethodnih godina te je ukupno vrijeme provedeno u vrtiću manje od godine dana. U skladu s time traženi su vrtići koji imaju posebno izdvojen program 'Mala škola' za djecu koja predškolsku ustanovu pohađaju samo u godini prije polaska u osnovnu školu. U upitnik je uvedeno nekoliko kontrolnih varijabli za vrijeme provedeno u vrtiću do polaska u osnovnu školu. Rezultati su prikazani u tablici 2.

Tablica 2. Kontrolne varijable za pohađanje vrtića djeteta

		N	%
Vremenski period pohađanja vrtića u ranijim godinama do polaska u Malu školu	0 mjeseci	59	55.6
	do 2,5 mjeseca	16	15.1
	3-3,5 mjeseci	9	8.5
	6-8,5 mjeseci	4	3.8
	9-12 mjeseci	18	17.0
Pohađanje vrtića u godini provođenja istraživanja	redoviti 10-satni program	1	.9
	redoviti poludnevni program (do 5 sati)	1	.9
	program 'Mala škola'	99	93.4
	nešto drugo	1	.9
	dijete ne pohađa ništa	0	0

Instrumenti

Upitnik sociodemografskih podataka napravljen je u svrhu ovog istraživanja. Njime su prikupljeni osnovni sociodemografski podaci sudionika o spolu, godinama, partnerskom statusu, stupnju obrazovanja i radnom statusu oba roditelja, prihodima obitelji te pitanja o broju djece i broju članova kućanstva. Dodatno, upitnik je sadržavao pitanja koja se odnose na ciljno dijete, to jest o njegovom spolu, redoslijedu rođenja, godinama djeteta te pitanja koja se odnose na prethodno pohađanje vrtića u ranijim godinama.

Skala samoprocjene kompetentnosti roditelja (The Parenting Sense of Competence Scale, PSOC; Gibaud-Walston i Wandersman, 1978) upitnik je koji se sastoji od ukupno 17 čestica. S obzirom na sadržaj čestica i faktorsku strukturu formirane su dvije podljestvice – podljestvica roditeljske efikasnosti i podljestvica zadovoljstva ispunjavanjem roditeljske uloge. Prva podljestvica (samoprocjena roditeljske efikasnosti) sastoji se od osam tvrdnji za koje sudionice procjenjuju stupanj slaganja na skali Likertovog tipa od 1 – „izrazito se ne slažem“ do 6 – „izrazito se slažem“. Teorijski raspon rezultata se kreće od 8 do 48. Druga podljestvica (zadovoljstvo roditeljskom ulogom) sastoji se od devet tvrdnji iznesenih na jednakoj skali kao i tvrdnje za prvu podljestvicu. Teorijski raspon rezultata druge podljestvice je od 9 do 54. Konačan rezultat na upitniku formira se kao jednostavna suma vrijednosti pojedinačnih podljestvica, uz prethodno invertiranje rezultata na podljestvici zadovoljstva. S obzirom na to, viši rezultat na upitniku upućuje na veću roditeljsku kompetentnost, dok na podljestvicama upućuje na veću samoeфикаsnost te veće zadovoljstvo roditeljskom ulogom. Upitnik u svom izvornom obliku pokazuje dvofaktorsku strukturu s pouzdanošću od .82 i .70. Ista faktorska struktura dobivena je i u narednim istraživanjima Johnstona i Masha (1989) koji su promijenili izvorni termin dojenče u dijete te su primijenili skalu i na roditelje s djecom osnovnoškolskog

uzrasta što je značajno i za ovo istraživanje. Osim toga i novija istraživanja su potvrdila dvofaktorsku strukturu skale te zadovoljavajuće koeficijente pouzdanosti u rasponu od .70 do .80 (Ohan, Leung i Johnston, 2000; Delale, 2011) te će i u ovom istraživanju rezultati biti promatrani na zasebnim podljestvicama. Cronbach α u ovom istraživanju iznose .72 za podljestvicu samoefikasnosti, .79 za podljestvicu zadovoljstva te .81 za cjelokupan upitnik.

Upitnik za ispitivanje općih psihopatoloških teškoća (Clinical Outcomes in Routine Evaluation – Outcome Measure, CORE-OM; Evans i sur., 2000, prema Jokić-Begić i sur., 2014) korišten je kao mjera općeg psihičkog stanja roditelja. Sadrži 34 tvrdnje za koje klijenti procjenjuju koliko često su se osjećali na opisani način u posljednjih tjedan dana na ljestvici Likertovog tipa od 0 do 4 (0 – „nikada“, 1 – „vrlo rijetko“, 2 – „ponekad“, 3 – „često“ i 4 – „gotovo uvijek“). Upitnikom su obuhvaćene četiri dimenzije: subjektivna dobrobit (4 čestice), problemi/simptomi (12 čestica), svakodnevno funkcioniranje (12 čestica) i rizična ponašanja (6 čestica). Najčešće se upotrebljava ukupni rezultat iskazan kao ukupni prosječni rezultat - zbrajanje odgovora na svim česticama podijeljeno s brojem ispunjenih čestica. U slučaju da nije odgovoreno na neku od čestica ona se ispušta iz računanja ukupnog rezultata, no ako nije odgovoreno na više od tri čestica ne preporučuje se računanje ukupnog prosječnog rezultata. Što je viši ukupan rezultat i rezultat na pojedinim dimenzijama to znači da je osoba uznemirenija i da ima više problema na pojedinoj dimenziji. Isto se odnosi i na dimenziju subjektivne dobrobiti, na kojoj viši rezultat ukazuje na nižu dobrobit. Kritični granični rezultat za prepoznavanje osoba s psihičkim smetnjama na hrvatskom uzorku iznosi 1.38 (Jokić-Begić i sur., 2014). Upitnik je postao široko prihvaćena mjera za ispitivanje psihopatoloških teškoća jer je od svog nastanka pokazao visoku pouzdanost tipa unutarnje konzistencije na nekliničkom i kliničkom uzorku te se ukupni rezultat kreće od .84 do .93. Cronbach α za ovo istraživanje iznosi .93 što ukazuje na dobru pouzdanost.

Višedimenzionalni upitnik percipirane socijalne podrške (Multidimensional Scale of Perceived Social Support, MSPSS; Zimet, Dahlem, Zimet i Farley, 1988) kratka je i jednostavna mjera kojom se ispituje količina percipirane socijalne podrške iz tri specifična izvora: od obitelji, prijatelja i posebne osobe. Osim toga, moguće je izračunati i globalnu mjeru percipirane socijalne podrške. Upitnik sadrži ukupno 12 čestica; po četiri čestice za svaku od tri podljestvice; na koje sudionici odgovaraju na skali Likertovog tipa od 1 – „izrazito se ne slažem s tvrdnjom“ do 7 – „izrazito se slažem s tvrdnjom“. Teorijski raspon ljestvice kreće se od 12 do 84, a ukupan rezultat na upitniku kao i na pojedinoj podljestvici dobiva se računanjem

ukupnog prosječnog rezultata upitnika/podljestvice pri čemu viši rezultat označava veću količinu percipirane socijalne podrške. U ovom istraživanju korišten je samo ukupni rezultat kao globalna mjera percipirane socijalne podrške. Instrument je višestruko validiran te je veći broj istraživanja ukazao na to da se radi o instrumentu koji posjeduje dobru pouzdanost tipa unutarnje konzistencije te pouzdanosti test-retestova, pri čemu je Cronbachov alfa iznosio od .81 do .98 na nekliničkim uzorcima, a od .92 do .94 na kliničkim uzorcima (Pedersen i sur., 2009, prema Jurić 2018; Zimet, Powell, Farley, Werkman i Berkoff, 1990; Zimet i sur., 1988) te je valjana i pouzdana mjera koja se može koristiti na ljudima različite dobi (Zimet i sur., 1990; Respler-Herman, Mowder, Yasik i Shamah, 2012). Cronbach α za ovo istraživanje iznosi .91 što potvrđuje navedene dokaze o pouzdanosti ovog testa.

Upitnik o dječjem ponašanju – vrlo kratka forma (Children's Behavior Questionnaire Very Short Form, CBQ-VSF; Putnam i Rothbart, 2006), skraćena je forma standardnog Upitnika o dječjem ponašanju (CBQ) koji mjeri tri široke dimenzije temperamenta djece od 3 do 8 godina. Standardna forma CBQ upitnika sastoji se od 195 čestica raspoređenih na ukupno 15 ljestvica, koje se grupiraju u tri faktora višeg reda: pozitivnu afektivnost, negativnu afektivnost i samokontrolu. U vrlo kratkoj formi CBQ upitnika zadržano je 36 čestica koje su visoko korelirale sa svojim pretpostavljenima faktorom, a nisko s druga dva faktora te mjeri tri, gore navedene, široke dimenzije temperamenta. U ovom istraživanju koristila se samo skala negativne afektivnosti, koja je definirana tugom, strahom, ljutnjom/frustracijom, nelagodom te smanjenom mogućnosti umirivanja i visokom reaktivnošću. Podljestvica se sastoji od 12 čestica, pri čemu roditelji na ljestvici Likertovog tipa od 7 stupnjeva (od 1 – „u potpunosti netočno“ do 7 – „u potpunosti točno“) procjenjuju koliko pojedina tvrdnja opisuje njihovo dijete u posljednjih šest mjeseci. Tri čestice su obrnutog smjera, koje je pri bodovanju potrebno rekodirati. Postoji i mogućnost davanja odgovora „ne može se primijeniti (NP)“ ako dijete nije opaženo u navedenoj situaciji. Ukupan rezultat je prosječna vrijednost odgovora na podljestvici. Mogući teorijski raspon kreće se od 1 do 7, pri čemu viši rezultat ukazuje na višu negativnu afektivnost. Putman i Rothbart (2006) navode da je vrlo kratka forma Upitnika o dječjem ponašanju (CBQ-VSF) efikasna mjera dječjeg temperamenta te je primjerena mjera u istraživačke svrhe kada postoje vremenska ograničenja te se želi smanjiti opterećenost sudionika, osobito u multivarijatnom istraživačkom nacrtu. Veći broj istraživanja utvrdio je zadovoljavajuću pouzdanost upitnika na različitim uzorcima te se za negativnu afektivnost Cronbachove alfe kreću od .66 do .74 (Putman i Rothbart, 2006; Sleddens, Kremers, de Vries i Thijs, 2013). U ovom istraživanju Cronbachov alfa iznosio je .78. Kako Upitnik o dječjem

ponašanju nije službeno preveden na hrvatski jezik, za potrebe istraživanja korišten je prijevod studentice psihologije koja je isti prevela i koristila za potrebe izrade diplomskog rada.

Postupak

Kontaktom s uredom grada Zagreba dobivena je informacija o vrtićima koji imaju posebno izdvojen program 'Mala škola'. Prije samog provođenja istraživanja traženo je odobrenje ravnateljica vrtića, nakon čega je u suradnji sa stručnim suradnicama i odgajateljicama provedeno istraživanje. Podaci su prikupljeni u svibnju 2018. godine u tri dječja vrtića Grada Zagreba s posebno izdvojenim programom 'Mala škola', u odgojnim jedinicama koje pohađaju djeca od 6 do 7 godina. Istraživanje je bilo anonimno i dobrovoljno. Roditelje su odgajateljice motivirale za istraživanje te im je objašnjena svrha i cilj istraživanja. Roditeljima koji su pristali na istraživanje, u suradnji s odgajateljicama, podijeljene su omotnice koje su sadržavale uputu s informiranim pristankom, kontaktom istraživačice i mentorice u slučaju bilo kakvih dodatnih pitanja te upitnici. Roditeljima je dana mogućnost da upitnike ispune odmah ili da ih ponesu kući te naknadno vrate. S obzirom da su gotovo svi roditelji odabrali ponijeti upitnike kući, ostatak istraživanja je proveden na način da su roditeljima koji su pristali na sudjelovanje, podijeljeni upitnici te im je rečeno da ih vrate u zalijepljenoj omotnici najkasnije za tjedan dana u odgojnu skupinu koju pohađa njihovo dijete. Upitnike su ispunjavale samo majke ciljnog djeteta. U slučaju da su roditelji imali više od jednog djeteta ciljne skupine, ciljno dijete bilo je ono starije.

Rezultati

U tablici 3 prikazana je izraženost roditeljske samoefikasnosti i zadovoljstva roditeljskom ulogom majki djece koja pohađaju program 'Mala škola' i nisu prethodno socijalizirana u vrtiću.

Tablica 3. *Deskriptivni podaci kriterijskih varijabli (N = 106)*

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>	<i>Teor. min.</i>	<i>Teor. max.</i>	<i>KS z</i>
Roditeljska samoefikasnost	105	39.1	4.36	26	48	8	48	.08
Zadovoljstvo u roditeljskoj ulozi	105	41.9	6.79	18	52	9	54	.13**

Napomena: * $p < .05$; ** $p < .01$; *KS z* – Kolmogorov – Smirnov test normalnosti

Utvrđeno je kako majke daju visoke procjene svoje roditeljske efikasnosti te u prosjeku izražavaju visoko zadovoljstvo roditeljskom ulogom te se aritmetičke sredine istraživanih varijabli nalaze u gornjem dijelu teorijskog raspona rezultata. Kolmogorov – Smirnovljevim testom normaliteta raspodjele utvrđeno je kako su rezultati na podljestvici samoefikasnosti normalno distribuirani, ali sa blagom tendencijom grupiranja rezultata prema višim vrijednostima što je u skladu s istraživanjem koje je provela Jurić (2018) na uzorku majki djece vrtićkog uzrasta, gdje su sudionice također davale visoke procjene roditeljske samoefikasnosti ($M = 35.50$, $SD = 5.22$). Raspodjela rezultata na podljestvici zadovoljstva roditeljskom ulogom značajno odstupa od normalne, pri čemu je ona negativno asimetrična, odnosno rezultati se grupiraju prema višim vrijednostima zadovoljstva roditeljstvom. I ovi nalazi u skladu su s rezultatima nekoliko prethodnih istraživanja gdje su majke djece vrtićkog uzrasta izražavale visoko zadovoljstvo roditeljskom ulogom (Jurić, 2018; Markie-Dadds i Sanders, 2006).

U tablici 4 prikazani su deskriptivni podaci prediktorskih varijabli u istraživanju.

Tablica 4. *Deskriptivni podaci prediktorskih varijabli (N = 106)*

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>	<i>Teor. min.</i>	<i>Teor. max.</i>	<i>KS z</i>
Opće psihičko stanje (CORE-OM)	0.5	0.42	0	2.35	0	4	.17**
Percipirana socijalna podrška	69.8	11.43	28	84	12	84	.17**
Negativna afektivnost djeteta	3.3	0.86	0.08	5.5	1	7	.07

Napomena: * $p < .05$; ** $p < .01$; *KS z* – Kolmogorov – Smirnov test normalnosti

Majke u ispitivanom uzorku pokazuju dobro opće psihičko stanje. Ukupni prosječni rezultat na upitniku CORE-OM ukazuje kako sudionice ne izražavaju značajne psihopatološke teškoće. Na isto ukazuje i Kolmogorov-Smirnov test koji je pokazao odstupanje raspodjele rezultata od normalne distribucije pri čemu su rezultati pozitivno asimetrični, odnosno grupiraju se oko nižih vrijednosti. Rezultati su u skladu s očekivanima s obzirom da se radi o nekliničkom uzorku za koji se pretpostavlja kako ne bi trebala postojati značajna pojavnost psihopatologije. Međunarodna istraživanja pokazala su kako se prosječna vrijednost nekliničkih uzoraka kreće od 0.62 do 0.94 (Campbell i Young, 2011; Evans i sur., 2002; Gampe i sur., 2007, prema Jokić-Begić i sur., 2014). Na hrvatskom nekliničkom uzorku Jokić-Begić i suradnici (2014) dobili su ukupni prosječni rezultat $M = 0.86$. Rezultati dobiveni ovim istraživanjem su nešto niži ($M = 0.5$) i gotovo su identični rezultatima Jurić (2018) koja je na nekliničkom uzorku majki djece vrtićkog uzrasta utvrdila prosječnu vrijednost na CORE-OM upitniku $M = 0.6$. Također, Jokić-Begić i suradnici (2014) došli su do nalaza kako ukupni prosječni rezultat na upitniku CORE-OM iznad vrijednosti od 1.38 upućuje na prisutnost dovoljnih psihopatoloških teškoća da bi se moglo govoriti o postojanju psihičkog poremećaja što bi zahtijevalo psihološku intervenciju. U našem istraživanju, četiri sudionice imale su ukupni prosječni rezultat veći od 1.38, što znači kako ukupno četiri majke u uzorku izražavaju značajne psihopatološke teškoće (tablica 4).

Raspodjela rezultata na upitniku percipirane socijalne podrške značajno je odstupala od normalne s tendencijom grupiranja rezultata oko viših vrijednosti što upućuje na to da majke u uzorku percipiraju kako primaju visoku razinu ukupne socijalne podrške od strane okoline (obitelj, prijatelji i posebna osoba). U istraživanju koje su proveli Respler-Herman i sur. (2012) na uzorku predškolske i školske djece, prosječni rezultat za ukupnu percipiranu socijalnu podršku iznosio je $M = 72.5$ uz $SD = 14.17$. Jurić (2018) je primjenom ovog upitnika na hrvatskom uzorku djece vrtićkog uzrasta također dobila slične rezultate ($M = 74.8$ uz $SD = 9.12$). Iako su se naši rezultati pokazali nešto nižima od njihovih (tablica 4) vidljivo je kako majke djece u programu 'Mala škola' u prosjeku percipiraju kako primaju visoku razinu ukupne socijalne podrške od svoje okoline.

Majke u provedenom istraživanju procjenjuju kako njihova djeca izražavaju umjerenu negativnu afektivnost. Kolmogorov-Smirnov test pokazao je normalnu distribuciju rezultata (tablica 4). U istraživanju Sleddensa i suradnika (2013) koji su primijenili vrlo kratku formu Upitnika o dječjem ponašanju (Putnam i Rothbart, 2006); izravno na nizozemskom uzorku djece od šest do sedam godina; dobivene su vrijednosti ukupne prosječne negativne afektivnosti djeteta od $M = 3.33$ uz $SD = 0.85$. Koristeći isti upitnik, Jurić (2018) je na

hrvatskom uzorku majki djece vrtićkog uzrasta provela istraživanje gdje su majk procjenjivale negativnu afektivnost svojeg djeteta. Prosječna vrijednost negativne afektivnosti djeteta u navedenom istraživanju iznosila $M = 3.4$ uz $SD = 0.82$. Rezultati u našem istraživanju gotovo su istovjetni onima iz prethodno navedenih istraživanja.

Doprinos nekih odrednica roditeljskog ponašanja iz Belskyjeva modela objašnjenju roditeljske samoeфикаsnosti i zadovoljstva roditeljstvom

Prije provedbe regresijskih analiza izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije za sve varijable obuhvaćene istraživanjem kako bi se utvrdili neki korelati doživljaja roditeljstva, odnosno roditeljske samoeфикаsnosti i zadovoljstva roditeljskom ulogom (tablica 5).

Tablica 5. *Pearsonovi koeficijenti korelacija između istraživanih varijabli*

Varijable	1	2	3	4	5	6	7
1. Roditeljska samoeфикаsnost	-						
2. Zadovoljstvo u roditeljskoj ulozi	.37**	-					
3. Opće psihičko stanje (CORE-OM)	-.33**	-.58**	-				
4. Percipirana socijalna podrška	.37**	.24*	-.33**	-			
5. Negativna afektivnost djeteta	-.33**	-.30**	.28**	-.12	-		
6. Obrazovanje sudionica	-.04	.21*	-.18	.25*	.05	-	
7. Ukupan broj djece	-.06	-.20*	.14	-.23*	-.20	-.24*	-

Napomena: * $p < .05$; ** $p < .01$

Sociodemografske varijable poput obrazovanja sudionica te ukupnog broja djece nisko i značajno su povezane sa zadovoljstvom u roditeljskoj ulozi dok sa roditeljskom samoeфикаsnosti nisu značajno povezane. Budući da nisu pronađene značajne povezanosti između drugih sociodemografskih i kriterijskih varijabli, nisu prikazane u tablici 5 rezultata i nisu obuhvaćene u daljnjim analizama.

Kriterijske varijable – roditeljska samoeфикаsnost i zadovoljstvo roditeljskom ulogom međusobno su također značajno povezane, ali je njihova povezanost niska (tablica 5) što potvrđuje kako se radi o teorijskim sličnim, ali zasebnim konstruktima.

Opće psihičko stanje majke, percipirana socijalna podrška i negativna afektivnost djeteta značajno su povezane s oba kriterija. Roditeljska samoefikasnost nisko je i negativno povezana s općim psihičkim stanjem majke i negativnom afektivnosti djeteta, dok je povezanost sa percipiranom socijalnom podrškom niska i pozitivna. Zadovoljstvo roditeljskom ulogom umjereno je i negativno povezano s općim psihičkim stanjem majke što je ujedno i najviša dobivena značajna korelacija između varijabli u istraživanju. Osim toga, zadovoljstvo roditeljskom ulogom nisko je i negativno povezano s negativnom afektivnosti djeteta, dok je povezanost s percipiranom socijalnom podrškom niska, ali pozitivna (tablica 5).

Kako bi se utvrdio doprinos nezavisnih prediktorskih varijabli doživljaju roditeljske kompetentnosti, odnosno kako bismo utvrdili može li se i u kojoj mjeri predvidjeti roditeljska samoefikasnost i zadovoljstvo ispunjavanjem roditeljske uloge na temelju općeg psihičkog stanja majke, percipirane socijalne podrške te negativne afektivnosti djeteta provedena je hijerarhijska regresijska analiza. Prediktorske varijable uvedene su u četiri koraka. U prvom koraku uvedene su sociodemografske varijable – obrazovanje sudionica i ukupan broj djece. Potom; vodeći se Belskyjevom pretpostavkom o važnosti pojedinih odrednica roditeljstva; u drugom koraku obilježje majke – njezino opće psihičko stanje, u trećem koraku uvedena je varijabla percipirane socijalne podrške kao kontekstualna odrednica, a u posljednjem, četvrtom koraku uvedeno je obilježje djeteta – negativna afektivnost djeteta (tablica 6 i 7).

Tablica 6: Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterij roditeljska samoefikasnost ($N = 106$)

Prediktori	β			
	Korak 1	Korak 2	Korak 3	Korak 4
1. Sociodemografske varijable				
Obrazovanje majki	-.05	-.11	-.16	-.15
Ukupan broj djece	-.08	-.04	.00	-.05
2. Opće psihičko stanje (CORE-OM)		-.34**	-.25*	-.17
3. Percipirana socijalna podrška			.33**	.31**
4. Negativna afektivnost				-.25*
Sažetak analize				
ΔR^2		.11**	.09**	.05*
R	.08	.35	.46	.52
R^2	.01	.12**	.21**	.27*

$F_{5,93} = 6,748^{**}$

Napomena: * $p < .05$; ** $p < .01$

Ukupna količina objašnjene varijance roditeljske samoefikasnosti; prediktorima – opće psihičko stanje majke, percipirana socijalna podrška te negativna afektivnost djeteta; uz kontrolu sociodemografskih varijabli; iznosi 27%. Utvrđeno je kako su značajni prediktori

samoefikasnosti majki negativna afektivnost djeteta te percipirana socijalna podrška koja je i najsnažniji prediktor ($\beta = .31, p < .01$). Što je veći doživljaj socijalne podrške i manja negativna afektivnost djeteta, veći je i doživljaj učinkovitosti majki; i obrnuto. Uvođenjem varijable percipirana socijalna podrška smanjuje se povezanost općeg psihičkog stanja majki s njihovim doživljajem samoefikasnosti, a uvođenjem negativne afektivnosti djeteta u posljednjem koraku regresije, opće psihičko stanje majke više nije prediktivno za doživljaj roditeljske samoefikasnosti. Navedeno ukazuje na medijatorski učinak socijalne podrške i negativne afektivnosti djeteta između općeg psihičkog stanja majki i njihovog doživljaja roditeljske samoefikasnosti. Sociodemografske varijable (obrazovanje sudionica i ukupan broj djece) ne pridonose značajno objašnjenju varijance roditeljske samoefikasnosti (tablica 6).

Tablica 7: Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterij zadovoljstvo roditeljskom ulogom ($N = 106$)

Prediktori	β			
	Korak 1	Korak 2	Korak 3	Korak 4
1. Sociodemografske varijable				
Obrazovanje majki	.17	.10	.08	.09
Ukupan broj djece	-.16	-.10	-.10	-.15
2. Opće psihičko stanje (CORE-OM)		-.55**	-.54**	-.48**
3. Percipirana socijalna podrška			.02	.00
4. Negativna afektivnost				-.20*
Sažetak analize				
ΔR^2		.29**	.00	.03*
R	.26	.60	.60	.62
R^2	.07*	.36**	.36	.39*

$F_{5,93} = 11,921^{**}$

Napomena: $p < .05$; $**p < .01$

Ukupna količina objašnjene varijance zadovoljstva roditeljskom ulogom; prediktorima – opće psihičko stanje majke, percipirana socijalna podrška te negativna afektivnost djeteta; uz kontrolu sociodemografskih varijabli; iznosi 39%. Utvrđeno je kako su značajni prediktori zadovoljstva roditeljstvom majki opće psihičko stanje majke ($\beta = -.48, p < .01$) i negativna afektivnost djeteta. Što je bolje opće psihičko stanje majke i manja negativna afektivnost djeteta majki, veće je njihovo zadovoljstvo roditeljstvom i obrnuto. Sociodemografske varijable kao i percipirana socijalna podrška nisu se pokazale prediktivno značajnima u objašnjenju varijance kriterija zadovoljstva roditeljstvom majki (tablica 7).

Kako bismo utvrdili postoje li razlike u doživljaju roditeljske kompetentnosti između majki djece koja nisu socijalizirana u vrtiću (pohađala su samo program 'Mala škola') i

majki djece koja su kontinuirano socijalizirana u vrtiću (Jurić, 2018) proveden je t-test za velike nezavisne uzorke (tablica 8). Važno je napomenuti kako je za potrebe ovog problema iz uzorka Jurić (2018) izdvojeno 47 majki čija su djeca uzrastom (6 – 7 godina) odgovarala uzrastu djece čije su majke obuhvaćene ovim istraživanjem.

Tablica 8: *Usporedba doživljaja roditeljske kompetentnosti majki djece socijalizirane u vrtiću i majki djece u programu 'Mala škola'*

Kriterij	Uzorak	N	M	Sd	t(df)
Roditeljska samoeфикаsnost	Majke djece socijalizirane u vrtiću	47	34.4	5.26	-5.740 ₍₁₅₁₎ **
	Majke djece u programu 'Mala škola'	106	39.1	4.36	
Zadovoljstvo roditeljskom ulogom	Majke djece socijalizirane u vrtiću	47	41.7	5.90	-0.140 ₍₁₅₀₎
	Majke djece u programu 'Mala škola'	105	41.9	6.79	

Napomena: ** $p < .01$

Usporedbom aritmetičkih sredina promatranih uzoraka (tablica 8) dobivena je statistički značajna razlika između majki za kriterij roditeljske samoeфикаsnosti. Utvrđeno je kako majke djece u programu 'Mala škola' ($M = 39.1$ uz $SD = 4.36$) procjenjuju sebe efikasnijima u roditeljskoj ulozi u odnosu na majke djece kontinuirano socijalizirane u vrtićima ($M = 34.4$ uz $SD = 5.26$). Za zadovoljstvo u roditeljskoj ulozi nisu utvrđene značajne razlike između navedenih uzoraka. Važno je napomenuti kako su demografska obilježja majki poput stupnja obrazovanja i zaposlenosti značajno različita u ova dva uzorka.

Rasprava

Provedenim istraživanjem utvrdili smo razine izraženosti roditeljske kompetentnosti (roditeljske samoeфикаsnosti i zadovoljstva roditeljskom ulogom) kod majki djece koja tijekom ranog razvoja i predškolske dobi nisu socijalizirana u vrtiću i čija su djeca godinu prije polaska u školu polaznici programa 'Mala škola'. Oslanjajući se na postavke Belskyjeva (1984) procesnog modela roditeljstva, ispitan je doprinos triju različitih skupina odrednica roditeljskog ponašanja (obilježje majki, konteksta i obilježje djeteta) u objašnjenju subjektivnog doživljaja roditeljske kompetentnosti majki. Osim toga, ispitan su i razlike u doživljaju roditeljske kompetentnosti majki obuhvaćenih ovim istraživanjem u odnosu na majke djece istog uzrasta koje je svojim istraživanjem obuhvatila Jurić (2018).

Istraživanjem je utvrđeno kako majke djece u programu 'Mala škola' procjenjuju sebe visoko efikasnim u roditeljskoj ulozi te u prosjeku iskazuju visoko zadovoljstvo roditeljskom ulogom. Dobiveni rezultati u skladu su s prethodno postavljenim očekivanjima i nalazima dosadašnjih istraživanja (Markie-Dadds i Sanders, 2006; Reić-Ercegovac, 2011; Jurić, 2018). S obzirom da sudionice provedenog istraživanja ne pokazuju značajnu izraženost psihopatoloških teškoća te svoju djecu procjenjuju niskima na dimenziji negativne afektivnosti, a istodobno izvještavaju o visokoj razini percipirane podrške iz svoje socijalne okoline; bilo je očekivano kako će iskazivati visoku roditeljsku kompetentnost i zadovoljstvo roditeljstvom. U prilog tome govori i istraživanje Coleman i Karraker (1997) koje su utvrdile kako je visoka roditeljska samoeфикаsnost značajan prediktor pozitivnih roditeljskih vještina, kao i medijator efekata djetetovog temperamenta, majčine depresivnosti, socijalne podrške i siromaštva na kvalitetu roditeljstva.

Doprinos općeg psihičkog stanja majki, percipirane socijalne podrške te negativne afektivnosti djeteta u predviđanju roditeljske samoeфикаsnosti

Odabranim skupom varijabli; za koje je utvrđena prediktivna značajnost u objašnjenju varijance kriterija, objašnjeno je ukupno 27% varijance roditeljske samoeфикаsnosti. Značajnim prediktorima pokazala se percipirana socijalna podrška kao najsnažniji prediktor te negativna afektivnost djeteta nakon čijeg je uvođenja u posljednjem koraku regresije opće psihičko stanje majke prestalo biti prediktivno značajno u objašnjenju varijance kriterija. Ovakvi nalazi samo su djelomično u skladu s našim očekivanjima i postavkama Belskyjeva modela (1984). Važno je napomenuti kako je kombiniranu povezanost obilježja roditelja, socijalne okoline te obilježja djeteta ispitivao do sada manji broj istraživanja.

Neka od njih potvrdila su Belskyjev model (Hannan i Luster, 1991; Crockenberg i McCluskey, 1986; Jurić, 2018) dok drugima (Jurić, 2018) nije utvrđena značajna povezanost između roditeljske samoeфикаsnosti i prediktorskih varijabli. U nastavku ćemo se detaljnije osvrnuti na doprinos prediktorskih varijabli.

Opće psihičko stanje majke pokazalo se značajnim prediktorom roditeljske samoeфикаsnosti u drugom koraku regresije. Uvođenjem percipirane socijalne podrške u trećem koraku regresije smanjila se povezanost općeg psihičkog stanja i kriterija, a uvođenjem negativne afektivnosti u posljednjem, četvrtom koraku regresije, povezanost općeg psihičkog stanja i samoeфикаsnosti majki je u potpunosti nestala. Ovaj nalaz nije u skladu s postavljenim očekivanjima te ne potvrđuje pretpostavku Belskoga (1984) o individualnim obilježjima roditelja kao najsnažnijoj odrednici roditeljskog ponašanja. Istraživanja provedena na nekliničkim uzorcima pokazala su da je emocionalna nestabilnost roditelja povezana sa smanjenom toplinom i osjetljivošću prema djetetu (Smith i sur., 2007). Psihička uznemirenost negativno utječe na osjetljivost roditelja za djetetove potrebe i negativno je povezana s kvalitetnim roditeljstvom i brigom za dijete. Istraživanjima je uočen i suprotan učinak; način na koji roditelji percipiraju poteškoće u obavljanju svojih roditeljskih zahtjeva te sposobnost da se uspješno nose s rješavanjem tih poteškoća značajno određuju njihovo mentalno zdravlje. Nadalje, roditelji koji se procjenjuju manje efikasima u roditeljskoj ulozi pokazuju tendenciju atribuiranja neuspjeha nedostatkom vlastitih kapaciteta, lako odustaju i iskazuju visoke razine depresije i/ili anksioznosti i obrnuto (Miller, Manhal i Mee, 1991). S druge strane, u istraživanju koje je provela Jurić (2018) na uzorku majki djece vrtićkog uzrasta, a gdje je primijenjena ista mjera doživljaja roditeljske kompetentnosti kao i u našem istraživanju, nije utvrđena značajna povezanost psihopatoloških teškoća i roditeljske samoeфикаsnosti. Moguće je da se s odrastanjem djeteta mijenja vlastiti doživljaj roditeljske samoeфикаsnosti majki te da u uzorku majki djece ove dobi opće psihičko stanje majke nije prediktor njihove roditeljske samoeфикаsnosti.

Ovim istraživanjem je utvrđeno kako je percipirana socijalna podrška najbolji prediktor roditeljske samoeфикаsnosti. Budući da se uvođenjem u regresijsku analizu percipirane socijalne podrške smanjuje razina uznemirenosti majki, moguć je medijacijski učinak percipirane socijalne podrške između općeg psihičkog stanja i roditeljske samoeфикаsnosti majki, odnosno da je opće psihičko stanje majke povezano s njihovom efikasnošću direktno, ali i indirektno, posredovanjem percipirane socijalne podrške. Majke koje su izvijestile o visokoj razini percipirane socijalne podrške efikasnije su u roditeljskoj ulozi. Veća dostupnost socijalne podrške od strane partnera i drugih osoba iz okoline roditelje

vjerojatno čini sigurnijima i efikasnijima u roditeljskoj ulozi zbog mogućnosti traženja pomoći u skrbi za dijete ukoliko im je to potrebno. Razlog tome može biti i da doživljaj socijalne podrške umanjuje stres kod roditelja, zbog čega su roditelji zadovoljniji i smatraju se kompetentnijima za roditeljsku ulogu. Različite institucionalne mogućnosti skrbi za dijete (npr. vrtići, razne udruge...); koje su također oblik podrške obitelji; omogućuju roditeljima da zadovolje i svoje druge potrebe izvan roditeljstva (rad, opuštanje, druženje...) što ima pozitivan utjecaj i na samu kvalitetu roditeljstva. Razna istraživanja potvrdila su kako socijalna podrška pozitivno utječe na razinu percipirane roditeljske samoeфикаsnosti i zadovoljstvo roditeljstvom (MacPhee i sur., 1996; Marshall, 2001), dok u istraživanju Jurić (2018) u kojem je korištena ista mjera roditeljske kompetentnosti na uzorku djece vrtićke dobi socijalizirane u vrtiću, nije utvrđena značajna povezanost percipirane socijalne podrške s roditeljskom samoeфикаsnosti majki. Moguće objašnjene takvih rezultata je da je u ovim istraživanjima promatrana samo percipirana socijalna podrška koja se razlikuje od stvarne, primljene socijalne podrške koja bi mogla biti objektivniji pokazatelj podrške koju roditelj prima pa time dati i jasniji uvid u odnos s roditeljskom samoeфикаsnosti.

Negativna afektivnost djeteta također je značajni prediktor roditeljske samoeфикаsnosti majki. Majke koje su procijenile kako njihovo dijete izražava više negativnih emocija sebe procjenjuju manje efikasnima u roditeljskoj ulozi. Negativna emocionalnost jedno je od glavnih obilježja teškog temperamenta zbog čega ovakva djeca pred roditelje stavljaju dodatne zahtjeve u obliku povećanih napora i stresa u odgoju u usporedbi s roditeljima djece niže emocionalne negativnosti (Chess i Thomas, 1989, prema Stright, Gallagher i Kelley, 2008). Istraživanja pokazuju dosljednost u rezultatima pozitivne povezanosti teškog temperamenta i niže roditeljske samoeфикаsnosti kod majki. Tako Verhage i sur. (2013) pretpostavljaju da teški temperament dojenčeta može djelovati kao povratna informacija o negativnoj izvedbi roditelja, odnosno roditelji se mogu smatrati neuspješnima u brizi za vlastito dijete. Primjerice, dojenčad s povišenom negativnom emocionalnosti može uzrokovati pretjerano reagiranje roditelja i smanjenje u roditeljskoj samoeфикаsnosti tijekom vremena. Ipak, u istraživanju koje je provela Jurić (2018) na uzorku majki djece vrtićkog uzrasta nije utvrđena značajna povezanost negativne afektivnosti djeteta i roditeljske samoeфикаsnosti. Moguće je kako djeca socijalizirana u vrtićima od prvih godina života, kroz interakcije s vršnjacima, bolje razumiju i kontroliraju svoje emocije te pokazuju manje negativne afektivnosti zbog čega njihovi roditelji emocionalnost ne smatraju važnom u doživljaju roditeljske samoeфикаsnosti.

U našem istraživanju negativna afektivnost potencijalni je medijator između općeg psihičkog stanja majke i roditeljske samoefikasnosti. Uvođenjem negativne afektivnosti u posljednjem koraku regresije nije utvrđena povezanost između općeg psihičkog stanja majke i roditeljske samoefikasnosti majki. Moguće je da u slučaju kada majke subjektivno procjenjuju kako primaju veliku količinu percipirane socijalne podrške, a njihovo dijete iskazuje nisku razinu negativne emocionalnosti, više nije važna razina majčine uznemirenosti za doživljaj vlastite roditeljske kompetentnosti, iako je potrebno provesti dodatne analize kako bi se utvrdili gore navedeni odnosi.

Doprinos općeg psihičkog stanja majki, percipirane socijalne podrške te negativne afektivnosti djeteta u predviđanju zadovoljstva roditeljskom ulogom

Odabranim skupom varijabli objašnjeno je ukupno 39% varijance zadovoljstva roditeljskom ulogom. Značajnima su se pokazala dva prediktora – opće psihičko stanje majki i negativna afektivnost djeteta. Ovakvi nalazi djelomično su u skladu s našim očekivanjima i postavkama Belskoga (1984) jer je i za kriterij zadovoljstva roditeljskom ulogom bilo očekivano kako će se značajnima pokazati sva tri prediktora.

Opće psihičko stanje majke najbolji je prediktor zadovoljstva roditeljskom ulogom. Majke koje izvještavaju o višoj općoj psihičkoj uznemirenosti izvještavaju o nižem zadovoljstvu roditeljskom ulogom. Ovaj nalaz u skladu je s pretpostavkom Belskoga (1984) o najvećoj značajnosti obilježja roditelja u objašnjavanju individualnih razlika doživljaja roditeljske kompetentnosti. Dosadašnja istraživanja utvrdila su kako majke koje izražavaju više razine depresivnih i anksioznih simptoma izražavaju i manje zadovoljstva roditeljskom ulogom (Rogers i Mathews, 2004; Jurić, 2018) što bi moglo značiti kako se emocionalna stanja majki, koja su rezultat njihova psihičkog stanja, odražavaju i na osjećaje majki vezane uz roditeljstvo. Suočavanje roditelja s vlastitim psihopatološkim teškoćama može otežavati roditeljsko funkcioniranje i povećati opterećenost roditeljstvom te dovesti do sniženog zadovoljstva roditeljskom ulogom (Jurić, 2018). Također, moguće je da su majke, koje iz različitih razloga doživljavaju niže zadovoljstvo roditeljstvom, više psihički uznemirene jer nisu u mogućnosti kontrolirati situacije koje dovode do narušavanja roditeljskog zadovoljstva.

Negativna afektivnost djeteta također je značajni prediktor zadovoljstva roditeljskom ulogom. Majke koje su svoju djecu procjenjivale višima na podljestvici emocionalne negativnosti izražavale su niže zadovoljstvo roditeljskom ulogom. Ovakav nalaz u skladu je postavljenim očekivanjima te je potvrđen rezultatima istraživanja Coleman i

Hildebrandt Karraker (2000) koje su utvrdile kako je visoka emocionalna negativnost djeteta značajan prediktor nižeg zadovoljstva roditeljskom ulogom. Iste autorice također su utvrdile kako je percepcija djetetove emocionalnosti bila povezana s roditeljskim zadovoljstvom neovisno o učinku roditeljske samoeфикаsnosti. Istraživanje Jurić (2018) na uzorku majki vrtićke djece također je potvrdilo ovakve nalaze – negativna afektivnost djeteta bila je povezana sa majčinim zadovoljstvom roditeljstvom, ali ne i s percepcijom samoeфикаsnosti u roditeljskoj ulozi. Nalazi našeg istraživanja mogli bi se objasniti i time da su se majke čija su djeca pohađala 'Malu školu', samostalno učile nositi sa emocionalnošću svoje djece. Pritom su neka djeca sklonija intenzivnijim emocionalnim reakcijama, a majke u različitoj mjeri raspoložu adekvatnim strategijama nošenja s djetetovim emocijama, što se može odražavati na sniženo zadovoljstvo roditeljskom ulogom ukoliko postojeći zahtjevi djece nadilaze roditeljske kapacitete majki.

Percipirana socijalna podrška nije značajan prediktor zadovoljstva roditeljskom ulogom majki što nije u skladu s postavljenim očekivanjima i modelom Belskoga (1984). Kada se radi o dosadašnjim istraživanjima koja su ispitivala ovaj problem, također nisu pronađeni jednoznačni rezultati. Dok su neka istraživanja potvrdila značajnu povezanost socijalne podrške s razinom zadovoljstva u roditeljskoj ulozi (Jones, Rowe i Becker, 2009; Teti i Gelfand, 1991), istraživanje Milić-Babić (2013) na uzorku roditelja predškolske djece s teškoćama u razvoju te istraživanje Jurić (2018) na uzorku majki vrtićke djece, nisu utvrdila značajnost socijalne podrške u objašnjavanju zadovoljstva roditeljskom ulogom. Pri tom, važno je napomenuti kako su navedene autorice koristile istu mjeru doživljaja zadovoljstva roditeljskom ulogom kao i u našem istraživanju. Kako se zadovoljstvo roditeljskom ulogom odnosi na afektivnu stranu roditeljstva, a ne instrumentalnu, moguće je da što su majke općenito zadovoljnije sobom kao roditeljem neovisno o tome koliko su zapravo efikasne u roditeljskoj ulozi, količina socijalne podrške više nije značajna u doživljaju njihova zadovoljstva roditeljstvom. Opće psihičko stanje majke najbolji je prediktor zadovoljstva roditeljstvom u ovom istraživanju što ukazuje na to da zadovoljstvu roditeljstvom više doprinose obilježja majki nego okolina. Potrebno je provesti dodatna istraživanja kojima će se detaljnije istražiti odnos navedenih varijabli. Većina majki u uzorku ovog istraživanja su nezaposlene, majke odgajateljice ili na porodiljnom dopustu. Moguće je kako i ovakva struktura uzorka umanjuje potrebu majki za socijalnom podrškom jer su u mogućnosti svo svoje vrijeme posvetiti upravo odgoju djeteta bez dodatnih pritisaka okoline (npr. odlazak na posao).

Razlike između majki djece u programu 'Mala škola' i majki vrtićke djece

Ispitivanjem razlika između uzorka majki djece koja pohađaju program 'Mala škola' i uzorka majki djece socijaliziranih u vrtiću (Jurić, 2018) utvrđena je statistički značajna razlika za kriterij roditeljske samoeфикаsnosti. Majke djece u 'Maloj školi' procjenjivale su se efikasnijima u roditeljskoj ulozi, dok za zadovoljstvo roditeljskom ulogom nije utvrđena statistički značajna razlika između uzoraka. Početna očekivanja vezana uz ovaj problem bilo je teško postaviti s obzirom na to da nema istraživanja koja su se bavila sličnom usporedbom uzoraka majki. Pretpostavili smo kako bi mogla postojati statistički značajna razlika između navedenih uzoraka na način da majke djece kontinuirano socijalizirane u vrtiću iskazuju višu razinu roditeljske ефикаsnosti i zadovoljstva roditeljskom ulogom. Navedeno je moguće pretpostaviti s obzirom da roditelji djece koja su od ranog djetinjstva dio institucionalizirane skrbi (npr. vrtići) imaju dostupnije resurse za potporu roditeljstvu. Roditeljima djece koja pohađaju vrtić svakodnevno je dostupna stručna pomoć obrazovanih stručnih suradnika koji im mogu ponuditi svoju savjetodavnu i edukativnu pomoć u odgoju djeteta. Na ovaj način moguće je roditeljima prenijeti potrebna znanja i vještine koje mogu utjecati na njihov doživljaj ефикаsnosti i zadovoljstva roditeljskom ulogom. Provedenim istraživanjem dobili smo rezultate koji nisu u skladu s postavljenim očekivanjima. Doživljaj veće samoeфикаsnosti imaju majke čija su djeca pohađala samo program 'Mala škola'. Kako bi pokušali objasniti dobivene rezultate ponovno ćemo se osvrnuti na strukturu promatranih uzoraka. Prije svega važno je napomenuti kako su strukture promatranih uzoraka značajno različite, majke djece u programu 'Mala škola' većinom su srednjoškolskog obrazovanja, nezaposlene, majke odgajateljice ili na porodiljnom dopustu, dok su majke vrtićke djece u znatno većoj mjeri završile višu školu ili fakultet te su zaposlene. Zbog toga moglo bi se pretpostaviti kako je viša samoeфикаsnost majki djece u 'Maloj školi' rezultat znatno veće količine vremena koje su u mogućnosti provesti sa svojim djetetom bez dodatnih zahtjeva okoline, u odnosu na majke vrtićke djece opterećene i drugim zadacima (posao) što može dovesti do opće preopterećenosti majki te umanjiti i njihovu roditeljsku samoeфикаsnost.

Kod zadovoljstva roditeljskom ulogom majki nije utvrđena statistički značajna razlika između promatranih uzoraka što nije u skladu s početnim očekivanjima. Razlozi za to mogli bi biti pomoć stručnih suradnika majkama djece koja pohađaju vrtić, vrijeme koje majke djece u 'Maloj školi' mogu posvetiti svojem djetetu, kao i subjektivni osjećaji majki vezani uz vlastito roditeljstvo. S obzirom na to da su usporedbe provedene na nekliničkim uzorcima majki koje nisu iskazivale značajne psihopatološke teškoće, moguće je pretpostaviti kako doista ne postoje razlike među njima u doživljaju zadovoljstva roditeljstvom.

Ograničenja i praktične implikacije istraživanja

Prilikom donošenja zaključaka na temelju rezultata dobivenih ovim istraživanjem važno je obratiti pozornost na nekoliko ograničenja samog procesa provedbe istraživanja. Uzorkovanje sudionika provedeno je na prigodan način s obzirom da svi vrtići grada Zagreba nemaju zasebno izdvojen predškolski program 'Mala škola', a neki vrtići u kojima program postoji nisu se odazvali pozivu za istraživanje. Također, nisu svi sudionici kojima su podijeljeni upitnici pristali na istraživanje pa je moguće pretpostaviti kako su se u istraživanju zadržali oni koji su aktivniji u razmatranju roditeljskog ponašanja i skloniji iznošenju vlastitih mišljenja. Mali broj sudionika u istraživanju ($N = 106$) ograničavajući je faktor za provedbu regresijskih analiza. Preporuka veličine uzorka potrebne za provedbu regresijskih analiza iznosi $N > 104 + m$ (m = broj prediktora) (Green, 1991), što je u ovom istraživanju gotovo u potpunosti zadovoljeno. Struktura uzorka također je pokazala neke specifičnosti; većina majki obuhvaćenih uzorkom su nezaposlene, majke odgajateljice ili na porodiljnom dopustu te srednje stručne spreme. S obzirom na to, otežana je usporedba s rezultatima istraživanja majki istog uzrasta djece, ali značajno drugačijeg radnog i obrazovnog statusa (Jurić, 2018). Otežana je i mogućnost generalizacije dobivenih rezultata na populaciju majki djece različitih dobnih uzrasta jer je moguće kako različite dobne skupine djece pred roditelje postavljaju različite roditeljske zahtjeve, a samim time i drugačiji doživljaj roditeljske kompetentnosti majki. Također, prilikom testiranja i interpretacije različitosti dva promatrana uzorka treba biti oprezan s obzirom na veliku razliku u veličini i demografskoj strukturi uzoraka, što je moglo utjecati na dobivene rezultate. Osim majki, u uzorkovanje našeg istraživanja bili su uključeni i očevi, ali su zbog malog odaziva istraživanju isključeni iz daljnjih analiza. Time su potencijalno izgubljene vrijedne spoznaje o doživljaju roditeljske kompetentnosti očeva kao i mogućih razlika u odnosu na doživljaj roditeljske kompetentnosti majki. Zbog toga bi u budućim istraživanjima bilo dobro motivirati očeve na sudjelovanje u istraživanjima kako bi dobili dostatan uzorak muškaraca za usporedbu s rezultatima dobivenima na uzorcima majki.

Kod provedbe istraživanja nije postojala kontrola uvjeta prikupljanja podataka jer su sudionici upitnike ispunjavali samostalno kod kuće. Također, sve su mjere dobivene samoprocjenom majki zbog čega postoji visoka vjerojatnost davanja socijalno poželjnih odgovora, a moguće je i da neki od roditelja nemaju dostatne kapacitete i razumijevanje za realnu procjenu istraživanih problema. Kako bi se u budućim istraživanjima dobili objektivniji

podaci potrebno je koristiti i druge metode procjene roditeljske kompetentnosti poput opažanja od strane druge osobe. Nadalje, istraživanje je korelacijskog tipa čime je onemogućeno izvođenje uzročno-posljedičnih zaključaka, a smjer kauzalnosti odabranih varijabli nije jasno određen.

Naposljetku, iako smo vođeni pretpostavkama Belskyjeva procesnog modela (1984) istraživanjem obuhvatili varijable roditeljskog ponašanja koje se smatraju reprezentativnima za pojedinu skupinu odrednica roditeljskog ponašanja, moguće je da bi analizom nekih drugih varijabli iz pojedinog sustava odrednica bilo moguće objasniti više varijance kriterija, stoga je potrebno istražiti međusobnu povezanost drugih odrednica roditeljskog ponašanja s roditeljskom samoefikasnosti i zadovoljstvom roditeljskom ulogom.

Unatoč navedenim ograničenjima, prednost ovog istraživanja je što su uzorkom obuhvaćene majke djece koja nisu socijalizirana u vrtiću. Najčešće istraživanja obuhvaćaju djecu koja pohađaju vrtić i njihove roditelje, a vrlo malo se zna o obiteljima djece koja nisu socijalizirana u vrtiću. Doprinos ovog istraživanja također se očituje u omogućavanju boljeg uvida u odnose promatranih varijabli te usporedbu s drugim istraživanjima. Mali broj dosadašnjih istraživanja proučavao je kumulativni doprinos odrednica roditeljskog ponašanja Belskyjeva modela (1984) objašnjavanju individualnih razlika u roditeljskom doživljavanju kompetentnosti čime smo dodatno doprinijeli razumijevanju promatranih problema.

Što se praktičnih implikacija istraživanja tiče; nalazi ovog istraživanja mogu poslužiti u savjetodavnom i edukacijskom radu s roditeljima. Iako je opće psihičko stanje značajan prediktor samo za zadovoljstvo roditeljskom ulogom majki; imajući na umu rezultate ovog istraživanja; bilo bi moguće i među roditeljima djece koja nisu socijalizirana u vrtiću identificirati roditelje neprimjerenih roditeljskih ponašanja; roditelje koji iskazuju značajne psihopatološke poteškoće, nisku roditeljsku samoefikasnost i zadovoljstvo roditeljskom ulogom. Na taj način mogla bi se ponuditi psihološka pomoć roditeljima kojima je to potrebno kao i osvijestiti važnost brige o vlastitom mentalnom zdravlju i utjecaju koje ono ima na doživljaj roditeljstva te ishode po roditelja i dijete. Tako bi se mogla prevenirati neka nepoželjna roditeljska ponašanja proizašla iz negativnog doživljaja roditeljstva te povećati roditeljska samoefikasnost i zadovoljstvo roditeljskom ulogom. S obzirom da se negativna afektivnost pokazala značajnim prediktorom oba kriterija, mogli bi se kreirati programi za roditelje koji bi sadržavali korisne informacije o emocionalnom razvoju djeteta, te načine osnaživanja djece i proširivanja strategija nošenja djece s njihovim emocionalnim promjenama tijekom razvoja.

Zaključak

Ciljevi istraživanja bili su utvrditi razinu izraženosti roditeljske kompetentnosti; operacionalizirane kao roditeljska samoeфикаsnost i zadovoljstvo roditeljskom ulogom na uzorku majki predškolske djece koja nisu socijalizirana u vrtiću (pohađaju program 'Mala škola') te ispitati mogu li se individualne razlike roditeljske kompetentnosti majki objasniti obilježjima majke (opće psihičko stanje majke), njene socijalne okoline (percipirana socijalna podrška) i obilježjem djeteta (negativna afektivnost djeteta). Naposljetku, ispitane su i razlike u doživljaju roditeljske kompetentnosti između majki obuhvaćenih ovim istraživanjem u odnosu na majke djece socijalizirane u vrtiću koje je svojim istraživanjem obuhvatila Jurić (2018).

Utvrđeno je kako su odabrane prediktorske varijable značajno povezane s oba kriterija roditeljske kompetentnosti. Navedenim prediktorima objašnjeno je ukupno 27% varijance kriterija roditeljske samoeфикаsnosti i 39% varijance zadovoljstva roditeljskom ulogom. Percipirana socijalna podrška najsnažniji je prediktor roditeljske samoeфикаsnosti. Značajnim prediktorom pokazala se i negativna afektivnost djeteta čijim je uvođenjem u posljednjem koraku regresije opće psihičko stanje majke prestalo biti prediktivno značajno za roditeljsku samoeфикаsnost. Značajni prediktori zadovoljstva roditeljskom ulogom su opće psihičko stanje majke i negativna afektivnost djeteta dok percipirana socijalna podrška nije značajni prediktor. Također, sociodemografske varijable nisu značajni prediktori odabranih kriterija. Majke koje percipiraju veću razinu socijalne podrške te procjenjuju kako njihovo dijete izražava nisku razinu negativne afektivnosti, doživljavaju i sebe efikasnijima u roditeljstvu, a majke koje su više psihički uznemirene i čija djeca iskazuju više negativne afektivnosti izvještavaju kako su manje zadovoljne roditeljskom ulogom; i obrnuto. Ovim rezultatima djelomično su potvrđena početna očekivanja i model Belskoga (1984) koji pretpostavlja kako je obilježje roditelja najvažnija odrednica doživljaja roditeljske kompetentnosti, nakon čeka slijede socijalni kontekst i obilježje djeteta. Roditeljsku samoeфикаsnost i zadovoljstvo roditeljskom ulogom je moguće samo djelomično uspješno predvidjeti jednakim modelom što ukazuje na to da se radi o dva različita konstrukta.

Majke predškolske djece koja nisu socijalizirana u vrtiću i pohađaju program 'Mala škola' procjenjivale su se značajno efikasnijima u roditeljskoj ulozi od majki djece socijaliziranih u vrtiću (Jurić, 2018), dok za zadovoljstvo roditeljskom ulogom nije utvrđena statistički značajna razlika.

Literatura

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, Fifth Edition (DSM-5)*. Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Arendell, T. (2000.). Conceiving and investigating motherhood: The decade's scholarship. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1192-1207.
- Aron, A. i Aron, E.N. (1994) *Statistics for psychology*. New Jersey, Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W.H. Freeman.
- Bandura, A. (1994). *Self-efficacy*. U V. S. Ramachaudran (ur.), *Encyclopedia of human behavior* (str. 71-81). New York: Academic Press.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American psychologist*, 37(2), 122-147.
- Belenky, M., Bond, L. i Weinstock, J. (1997.). *A tradition that has no name: Nurturing the development of people, families and communities*. New York: Basic Books.
- Belsky, J. i Barends, N. (2002.). Personality and parenting. *Handbook of parenting: Being and becoming a parent Volume 3*, 415-432. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Belsky, J. (1984). *The determinants of parenting: A process model*. *Child Development*, 55, 83-96.
- Berg-Nielsen, T. S., Vikan, A. i Dahl, A. A. (2002.). Parenting related to child and parental psychopathology: A descriptive review of the literature. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 7, 4, 529-552.
- Cohen, S., Gottlieb, B., i Underwood, L. (2000). Social relationships and health. S. Cohen, L. Underwood, i B. Gottlieb (ur.), *Measuring and intervening in social support*, 3–25. New York: Oxford University Press.
- Coleman, P. K. i Hildebrandt Karraker, K. (2000). Maternal self-efficacy beliefs, competence in parenting, and toddlers' behavior and developmental status. *Infant Mental Health Journal*, 24(2), 126-148.
- Coleman, P.K. i Hildebrandt Karraker, K. (2000). Parenting Self-Efficacy among mothers of school-age children: Conceptualization, measurement, and correlates. *Family Relations*, 49(1), 13-24.
- Coleman, P.K. i Hildebrandt Karraker, K. (1997). Self-efficacy and parenting quality: Findings and future applications. *Developmental Review*, 18, 47-85.
- Crockenberg, S. i McCluskey K. (1986). Change in maternal behavior during the baby's first year of life. *Child Development*, 57, 746-753.
- Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

- Delale, E. A. (2011). Povezanost doživljaja roditeljske kompetentnosti i emocionalne izražajnosti s intenzitetom roditeljskog stresa majki. *Psihologijske teme*, 20(2), 187-212.
- Delale, E. A. (2009). *Psihosocijalne odrednice odgojnih postupaka majki djece predškolske dobi*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
- Donenberg, G. i Baker, B. L. (1993.). The impact of young children with externalizing behavior on their families. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 21, 179-198.
- Gibaud-Wallston, J. i Wandersman, L. P. (1978.). Development and utility of the Parenting Sense of Competence Scale. Proceedings of the 86th Annual Convention of the American Psychological Association, August–September 1978. Toronto, Canada. Washington, DC: American Psychological Association.
- Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb:Globus, 282-305.
- Green, S. B. (1991). How many subjects does it take to do a regression analysis. *Multivariate Behavioral Research*, 26(3), 499-510.
- Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2, 271-299.
- Grusec, J. E. i Ungerer, J. (2002). Effective socialization as problem solving and the role of parenting cognitions. L., Kuczynski (ur.), *Handbook of dynamics in parent-child relations*, 211-228. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hannan, K. i Luster, T. (1991). Influence of parent, child and contextual factors on the quality of the home environment. *Infant Mental Health Journal*, 12, 17-30.
- Hudson, D. B., Elek, S. M. i Fleck, C. M. (2001.). First-time mothers' and fathers' transition to parenthood: infant care self-efficacy, parenting satisfaction and infant sex. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 24 (1), 31-43.
- Johnston, C. i Mash, E. J. (1989) A measure of parenting satisfaction and efficacy. *Journal of Clinical Child Psychology*, 18(2), 167-175.
- Jokić-Begić, N., Lauri Korajlija, A., Jurin, T. i Evans, C. (2014). Faktorska struktura, psihometrijske karakteristike i kritična vrijednost hrvatskoga prijevoda CORE-OM upitnika. *Psihologijske teme*, 23(2), 265-288.
- Jones, L., Rowe, J. i Besker, T. (2009). Appraisal, coping, and social support as predictors of psychological distress and parenting efficacy in parents of premature infants. *Children's Health Care*, 38, 245-262.
- Jurić, A. (2018). *Neke odrednice roditeljskog doživljaja kompetentnosti roditelja djece vrtićke dobi*. Diplomski rad. Zagreb: Hrvatski studiji, Odsjek za psihologiju.
- Keresteš, G., Brković, I. i Kuterovac Jagodić, G. (2011). Doživljaj kompetentnosti u roditeljskoj ulozi i sukobi između roditelja i adolescenata. *Suvremena psihologija*, 14, 17-34.
- Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu – roditelji, vršnjaci, učitelji kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

- Knoche, L. L., Givenes, J. E. i Sheridan, S. M. (2007). Risk and protective factors for children of adolescents: Maternal depression and parental sense of competence. *Journal of Child and Family Studies*, 16(5), 684-695.
- Kurdek, L. A. (1998.). Prospective predictors of parenting satisfaction for fathers and mothers with young children. *Journal of Family psychology*, 12, 56-65.
- Kušević, B. (2009). *Licencija za roditeljstvo – buduća realnost ili utopijska projekcija?* Zagreb: Filozofski fakultet - Odsjek za pedagogiju
- Kwok, S. i Wong, D. (2000). Mental health of parents with young children in Hong Kong: the roles of parenting stress and parenting self-efficacy. *Child & Family Social Work*, 5, 57-65.
- Leerkes, E. M., & Crockenberg, S. C. (2002). The development of maternal self-efficacy and its impact on maternal behavior. *Infancy*, 3(2), 227-247.
- Ljubetić, M. (2007.). *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb: Mali profesor.
- Maccoby, E. E. i Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. P. H., Mussen (ur.), *Handbook of child psychology*, 4. New York: Willey.
- MacPhee, D., Fritz, J. i Miller-Heyl, J. (1996). Ethnic variations in personal social networks and parenting. *Child Development*, 67 (6), 3278 – 3295.
- Maleš, D. (2011). *Nove paradigme ranog odgoja*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu - Zavod za pedagogiju.
- Markie-Dadds, C. i Sanders, M. R. (2006). Self-directed Triple P (Positive Parenting Program) for mothers with children at-risk of developing conduct problems. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 34(3), 259-275.
- Martin, C. A. i Colbert, K. K. (1997). *Parenting: A life span perspective*. McGraw-Hill Higher Education.
- Milić-Babić, M. (2013). Neke odrednice doživljaja roditeljske kompetentnosti u obiteljima djece s teškoćama u razvoju. *Napredak*, 154, 83-102.
- Miller, S. A., Manhal, M., i Mee, L. L. (1991). Parental beliefs, parental accuracy, and children's cognitive performance: A search for causal relations. *Developmental Psychology*, 27(2), 267-276.
- Ohan, J. L., Leung, D. W. i Johnston, C. (2000). The parenting sense of competence scale: Evidence of stable factor structure and validity. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 32, 218 – 251.
- Pećnik, N. (2013.). *Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u hrvatskoj*. Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
- Petrović-Sočo, B. (2007). *Kontekst ustanove za rani odgoj i obrazovanje – holistički pristup*. Zagreb: Mali profesor

- Putnam, S. P. i Rothbart, M. K. (2006). Development of Short and Very Short Forms of the Children's Behavior Questionnaire. *Journal of personality assessment*, 87(1), 102–112.
- Reić-Ercegovac, I. (2011). Neki prediktori doživljaja roditeljstva majki i očeva djece dojenačke dobi. *Napredak*, 152(2), 267 – 288.
- Respler-Herman, M., Mowder, B. A., Yasik, A.E. i Shamah, R. (2012). Parenting beliefs, parental stress, and social support relationships. *Journal of Child and Family Studies*, 21(2), 190–198.
- Rogers, H. i Matthews, J. (2004). The parenting sense of competence scale: Investigation of the factor structure, reliability, and validity for an Australian sample. *Australian Psychologist*, 39(1), 88-96.
- Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., Hershey, K. L. i Fisher, P. (2001). Investigations of temperament at three to seven years: the Children's Behavior Questionnaire. *Child Development*, 72(5), 1394-408.
- Sabatelli, R. M. i Waldron, R. J. (1995.). Measurement issues in the assessment of the experiences of parenthood. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 969-980.
- Sanders, M .R. i Woolley, M. L. (2005). The relationship between maternal self-efficacy and parenting practices: implications for parent training. *Child: Care, Health and Development*, 31(1), 65–73.
- Sarafino, E. (2002): *Health Psychology*. New York: Wiley.
- Sevigny, P. R. i Loutzenhiser, L. (2010.). Predictors of parenting self-efficacy in mothers and fathers of toddlers. *Child: Care, Health, Development*, 36, 179-189.
- Simons, R. L. i Johnson, C. (1996.). The impact of marital and social network support on quality of parenting. G. R. Piterce, B. R. Sarason i I. C. Sarason (ur). *Handbook of social support and the family*, 269-288. New York: Plenum.
- Simons, R. L., Beaman, J., Conger, R. i Chao, W. (1993.). Childhood experience, conceptions of parenting, and attitudes of spouse as determinants of parental behavior. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 91–106.
- Sleddens, E. F. C., Kremers, S. P. J., De Vries, N. K. i Thijs, C. (2013). Measuring child Temperament: Validation of a 3 item Temperament Measure and 13 item Impulsivity Scale. *European Journal of Developmental Psychology*, 10 (1), 391 – 401.
- Smith, C. L., Spinrad, T. L., Eisenberg, N., Payne, T. K., Gaertner, B. M. i Maxon, E. (2007). Maternal personality: Longitudinal relations to parenting behavior and maternal emotional expressions toward toddlers. *Parenting: Science and Practice*, 7, 305 – 329.
- Stright, A. D., Gallagher, K. C. i Kelley, K. (2008). Infant temperament moderates relations between maternal parenting in early childhood and children's adjustment in first grade. *Child Development*, 79(1), 186-200.
- Taub, J., Lewis, S., & Breault, C. (2005). Relationships between caregiver stress and family supports for children with SED. 18th Annual Research Conference. A System of care: Expanding the Research Base. University of South Florida.

- Teti, D. M. i Gelfand, D. M. (1991). Behavioral competence among mothers of infants in the first year: The mediational role of maternal self-efficacy. *Child Development*, 62, 918-929.
- Verhage, M. L., Oosterman, M., & Schuengel, C. (2013). Parenting self-efficacy predicts perceptions of infant negative temperament characteristics, not vice versa. *Journal of Family Psychology*, 27(5), 844-849.
- Vukasović, A. (1994). *Obitelj, škola i intelektualni razvitak mladeži*, Zagreb: Birotisak d.o.o.
- Young, M., Karraker, K., Cottrell, L. (2006.). Parenting self-efficacy and satisfaction with parenting: relations with maternal well-being. Paper presented at the annual meeting of the XVth Biennial International Conference of Infant Studies, Kyoto, Japan.
- Zeman, S. (2013). *Pedagoško obrazovanje roditelja kao odgovor na izazove suvremenog društva*. Zagreb: Filozofski fakultet - Odsjek za pedagogiju.
- Zimet, G. D., Powell, S.S., Farley, G. K., Werkman, S. i Berkoff, K. A. (1990). Psychometric characteristics of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment*, 55, 610-617.
- Zimet, D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G. i Farley, G. K. (1988). The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment*, 52, 30 – 41.

Prilozi

Prilog 1: Upitnik sociodemografskih podataka

Podaci o Vama

1. Vaš spol: a) M
 b) Ž
2. Koliko imate godina: _____
3. Koji je Vaš partnerski status:
 - a) oženjen/udana
 - b) izvanbračna zajednica
 - c) razveden/a
 - d) udovac/ica
 - e) samac/ica
4. Koji je najviši stupanj Vašeg završenog obrazovanja:
 - a) bez osnovne škole
 - b) završena osnovna škola
 - c) završena srednja škola
 - d) završen fakultet/viša škola
 - f) završen poslijediplomski studij (specijalizacija, doktorat)
5. Koji je najviši stupanj završenog obrazovanja Vašeg partnera:
 - a) bez osnovne škole
 - b) završena osnovna škola
 - c) završena srednja škola
 - d) završen fakultet/ viša škola
 - e) završen poslijediplomski studij (specijalizacija, doktorat)
6. Koji je Vaš trenutni radni status:
 - a) zaposlen/a
 - b) nezaposlen/a
 - c) u mirovini
 - d) kućanica
 - e) rodiljni ili roditeljski dopust
 - f) roditelj odgajatelj
 - g) nešto drugo, navedite što?: _____
7. Koji je trenutni radni status Vašeg partnera:
 - a) zaposlen/a
 - b) nezaposlen/a
 - c) u mirovini
 - d) kućanica
 - e) rodiljni ili roditeljski dopust
 - f) nešto drugo, navedite što?: _____

- daleko iznad prosjeka
- iznad prosjeka
- prosječno
- ispod prosjeka
- daleko ispod prosjeka

10. Molimo Vas da u prazne kućice navedete dob svakog djeteta prema redoslijedu rođenja:

11. Koliko ukupno članova ima Vaše kućanstvo?

Sljedeća pitanja odnose se na Vaše dijete, ukoliko imate više od jednog djeteta, molimo da dajete odgovore koje se odnose **na dijete koje trenutno pohađa program Male škole.**

13. Spol Vašeg djeteta: a) M
b) Ž

15. Pohađa li Vaše dijete u ovoj godini prije polaska u osnovnu školu javni ili privatni dječji vrtić svakodnevno?

- Redoviti 10 - satni program
- Redoviti poludnevni program (do 5 sati)
- Program 'Mala škola'
- Nešto drugo, što?
- Ne pohađa ništa

16. Je li ranijih godina Vaše dijete pohađalo javni ili privatni dječji vrtić svakodnevno duže od dva sata dnevno? DA NE

Ako DA, koliko je ukupno godina (ili mjeseci) pohađalo dječji vrtić do ove godine?

17. Vaše dijete je dijete s teškoćama u razvoju ili ima neke specifične razvojne i/ili zdravstvene potrebe?

DA NE

Ako da, molimo kratko navedite koje

Prilog 2: Prijevod podljestvice negativne afektivnosti Upitnika o dječjem ponašanju – vrlo kratka forma (*Children's Behavior Questionnaire Very Short Form, CBQ-VSF, Putnam i Rothbart, 2006*).

Upitnik za roditelje - ponašanje djeteta

Sljedeće tvrdnje opisuju reakcije djece u različitim situacijama. Htjeli bismo da odgovorite kakva bi bila reakcija **Vašeg djeteta koje je polaznik Male škole** u tim situacijama. Naravno, nema „točnih“ i „netočnih“ načina reagiranja, djeca se veoma razlikuju u svojim reakcijama i o tim razlikama nastojimo nešto saznati. Molimo, pročitajte svaku izjavu te odlučite je li ona „točan“ ili „netočan“ opis reagiranja Vašeg djeteta u **posljednjih šest mjeseci**. Koristite sljedeću skalu kako biste označili koliko dobro neka tvrdnja opisuje Vaše dijete:

- Zaokružite ako je tvrdnja:
1. u potpunosti netočna za Vaše dijete
 2. uglavnom netočna za Vaše dijete
 3. donekle netočna za Vaše dijete
 4. niti točna niti netočna za Vaše dijete
 5. donekle točna za Vaše dijete
 6. uglavnom točna za Vaše dijete
 7. u potpunosti točna za Vaše dijete

Ako ne možete odgovoriti na neku od tvrdnji jer nikada niste vidjeli Vaše dijete u toj situaciji, tada zaokružite NP (ne može se primijeniti).

	U potpunosti netočno					U potpunosti točno			
1. Postane prilično frustriran/a kada je spriječen/a u onome što želi raditi.	1	2	3	4	5	6	7	NP	
2. Prilično se uzruja zbog male posjekotine ili modrice.	1	2	3	4	5	6	7	NP	
3. Sklon/a je rastužiti se kada se obiteljski planovi ne ostvare.	1	2	3	4	5	6	7	NP	
4. Boji se provalnika ili “babaroge”.	1	2	3	4	5	6	7	NP	
5. Kada je ljut/a zbog nečega, sklon/a je biti uznemren/a 10 minuta ili duže.	1	2	3	4	5	6	7	NP	
6. Čini se potišten/a kada ne uspije obaviti neki zadatak.	1	2	3	4	5	6	7	NP	
7. Rijetko se žali kada je prehladen/a.	1	2	3	4	5	6	7	NP	
8. Vrlo teško ga/ju je smiriti kada se uzruja.	1	2	3	4	5	6	7	NP	
9. Ne boji se mraka.	1	2	3	4	5	6	7	NP	
10. Ne uznemiruje se mnogo zbog male posjekotine ili modrice.	1	2	3	4	5	6	7	NP	
11. Razljuti se kada ne može pronaći nešto s čime se želi igrati.	1	2	3	4	5	6	7	NP	
12. Uzruja se kada se voljena rodbina ili prijatelji spremaju na odlazak nakon posjeta.	1	2	3	4	5	6	7	NP	

Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

Poštovani roditelji,

apsolventica sam psihologije na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu i ovim putem Vas pozivam da sudjelujete u istraživanju za koje će vam trebati svega 15-ak minuta. Istraživanjem bismo prikupili podatke o Vašem osjećaju učinkovitosti i zadovoljstva u ulozi roditelja, socijalnom podrškom te o nekim osobinama roditelja i ponašanjima djece predškolske dobi, u svrhu izrade diplomskog rada na temu „*Doživljaj roditeljske kompetentnosti roditelja djece u programu 'Mala škola'*”.

Sudjelovanje je dobrovoljno i **anonimno** stoga nemojte upisivati na upitnik nikakve identifikacijske podatke. Sve što ćete reći ostaje strogo povjerljivo, a prikupljeni podaci koristiti će se za izradu ovog diplomskog rada te se analizirati samo na grupnoj razini. Molimo Vas da odvojite malo vremena te pažljivo pročitate i iskreno odgovorite na svako pitanje. Ukoliko budete imali bilo kakvih pitanja ili poteškoća vezanih za ispunjavanje upitnika u svakom trenutku se možete obratiti istraživačici za pomoć. Također, u bilo kojem trenutku imate pravo i mogućnost bez ikakvih posljedica odustati od sudjelovanja.

Želite li steći uvid u rezultate istraživanja nakon dovršavanja rada ili postaviti dodatna pitanja, molimo Vas obratite se na e-mail adresu malina.silvija@gmail.com ili mobitel +38595 9089528.

Unaprijed Vam se zahvaljujemo na suradnji!

Istraživačica: Silvija Malina, e-mail: malina.silvija@gmail.com

Mentorica: doc. dr. sc. Eva Anđela Delale, e-mail: edelale@hrstud.hr